

قورئان و
نمازہ لکھاسی

قورمان
زانست

5

نامادہ کردنی
سم روہ رحمن

بیدارونه دی زانستی
و کتبه زاننا محمد و

تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

قورئان و ئاژه ئناسی

زنجیره‌ی قورئان و زانست (۵)

قورئان و ئاژه‌ئناسی

ئاماده‌کردنی

سه‌روه‌ر چه‌سه‌ن

پیداچوونه‌وه‌ی زانستی و پیشه‌کی

د. زانا حمید محمود

به‌کالۆریۆس له‌پزیشکی و نه‌شته‌رگه‌ری فیتیرنه‌ری

دبلۆمی بالا له ورده‌زینده‌زانی گه‌ردیی

پیداچوونه‌وه‌ی زمانه‌وانی

م. محمد شریف صالح

به‌کالۆریۆسی زمانی کوردی

مافی له چاپدانه وهی پارێزراره بو نوسینگهی تهفسیر

ناوی کتیب به کوردی: قورئان و ئاژه ئناسی
 ئامـاده کردنی: سهروهه ههسهن
 پێداچونه وهی زانستی: د. زانا حمید محمود
 پێداچونه وهی زمانه وانی: م. محمد شریف صالح
 بلاوکردنـه وهی: نوسینگهی تهفسیر بو بلاوکردنه وهه و راگه باندن/
 ههولێر
 نه خشه سازی ناوه وه: جمعه صدیق کاکه
 خـه ت: نه وزاد کۆبی
 بهرگ: أمین مخلص
 نۆره و سالی چاپ: یه که م ۱۴۳۲ ک - ۲۰۱۱ ز
 تهفسیر: ۱۵۰۰ دانه

له بهر ئوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان ژماره ی سپیاردنی (۱۳۲۰) سالی ۲۰۱۱ پێدراوه

 بو بلاوکردنه وهه و راگه باندن
 ههولێر - شه قلمی دادگا - ژێر نونبلی شیرین پالاس
 ت: ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۳۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۳۸
 موبایل: ۰۷۷۰ ۱۳۸ ۷۲ ۹۱ - ۰۷۵۰ ۴۶۰ ۵۱ ۲۲
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

ئاومرۇك

- ۷..... پېشەكى
- ۹..... پۇلى ئاژەلەن (پۇلىنى ئاژەلەن)
- ۱۳..... سوۋدەكانى مەرۇمالات
- ۱۷..... جۇرەكانى مالات
- ۱۹..... بەدپەيتانى سەگ
- ۲۱..... پەنگى مانگاگە
- ۲۳..... جەستەى ئەسپ
- ۲۵..... مېش
- ۲۶..... مالى جالجالۆكە
- ۲۸..... وشتىر
- ۳۱..... سەرپىنى ئاژەل پېش گياندەرچوونى
- ۳۲..... گۆشتى مردارەوہ بوو و خوین
- ۳۳..... گۆشتى بەراز
- ۳۳..... ئاژەلى خنكاو
- ۳۴..... ئەو ئاژەلەى بەئازار و لیدان مردار دەبیتەوہ
- ۳۵..... ئەو ئاژەلەى لە شوینىكى بەرزەوہ دەكەویتە خوارەوہ
- ۳۶..... ئەو ئاژەلەى بە شوقى ئاژەلئىكى تر مرداردەبیتەوہ
- ۳۶..... ئەو ئاژەلەى دېندەى كیوى پەلامارى دابیت و لىى خواردبیت
- ۳۸..... بەزەبى بە ئاژەلەندا
- ۴۰..... زمانى ئاژەلەن
- ۴۳..... ئاژەلەنىش وەك مرقۇگەل و نەتەوہى جياوازيان ھەيە
- ۴۵..... بەرھەمپەيتانى شىرى مالات لەنىوان گۆگىيەى ھەرسكراو و خویندا
- ۴۷..... ھەنگ
- ۵۰..... ماسى
- ۵۲..... ئەو ئاژەل و مېروانەى لەقورئاندا ناويان ھاتوۋە
- ۵۶..... (۱) وشتىر (الإبل - Camel)

- ٥٩..... (٢) مېشوو له (البعوضة - Mosquito)
- ٦٤..... (٣) مېستر (البغال - Mules)
- ٦٥..... (٤) مانگا (البقرة - Cattle)
- ٦٩..... (٥) مار (الثعبان - الحية - Snake)
- ٧١..... (٦) كوله (الجراد - Grasshopper)
- ٧٣..... (٧) گویدرېژ (الحمار - Donkey)
- ٧٥..... (٨) نه هه نك (الحوت - whale) و ماسى (السماك - Fish)
- ٧٨..... (٩) به راز (الخنزير - pig)
- ٨١..... (١٠) نه سې (الخيـل - Equine)
- ٨٢..... (١١) گورگ (الذئب - wolf)
- ٨٥..... (١٢) مېش (الذباب - Flies)
- ٨٧..... (١٣) بالنده ى شه لاقه (السلوى - Quail)
- ٨٨..... (١٤) مه پ (الضأن - Sheep) و بزن (الماعز - Goat)
- ٩١..... (١٥) بۆق (الضفدع - Frog)
- ٩٣..... (١٦) جالجالۆكه (العنكبوت - Spider)
- ٩٥..... (١٧) قه له په ش (الغراب - Crow)
- ٩٧..... (١٨) په پووله (الفراش - Butterfly)
- ٩٩..... (١٩) فيل (الفيل - Elephant)
- ١٠١..... (٢٠) مه يمون (القرد - Monkey)
- ١٠٣..... (٢١) شېر (القسورة - Lion)
- ١٠٥..... (٢٢) نه سپى (القمل - Lice)
- ١٠٧..... (٢٣) سه گ (الكلب - Dog)
- ١١٠..... (٢٤) هه نك (النحل - Bees)
- ١١٣..... (٢٥) مېرووله (النمل - Ants)
- ١١٥..... (٢٦) په پوو (الهدهد - Hoopoe)

بە ناوی خوای بەخشندە ی میهرەبان

پیشه‌کی

بەقەلەمی د. زانا حمید محمود

بەدیھێنان و هینانە کایە ی ژیان لە نەبوونەوه بۆ بوون و لە نادیارەوه بۆ
دەرکەوتن، لەسەر زەوی یان لە هەر شوێنێکی ئەم گەردوونەدا بێت،
لەخۆیدا ئیعجازێکی بێ هاوتای خوای گەورەیه، جا لە سادەترین
زیندەوهری تاك خانەبیدا بێت یان لە زیندەوهرە بالا و خانە
راسته قینه ییەکاندا بێت.

لە کاتی کدا لێکۆڵینه وه و نیشاندانی لایەنە سەرسۆرپهینه ره کانی ناو
جیهانی ئاژەل و بالنده کان پانتاییه کی گه وره له زانستی راسته قینه دا
داگیرده کات، لە هه مان کاتدا گه وره یی و ده سه لات ی خوای تاك و ته نیا
لەخودی ئەو گیانەوهرانه دا نیشان دەدات... هه بوونی چه ندین پێکهاته و
ئه ندام و فرمانی سەرسۆرپهینه ری ئەو گیانەوهرانه (بەخودی مرقیشەوه)
بەته واوی بیری مرقی سەرقال کردووه، ته نانه تائیسش زانست
لە به رامبه ر به شیکی زۆری ئەندام و فرمانه کانی لەشی گیانەوهراندا
ده سه وسان وه ستاوه و به سه دان و هه زاران توێژینه وه ی زیاتریان
پێویسته بۆئه وه ی نه یینییه کانیان ئاشکرا بکری، که بێگومان جار لەدوای
جاریش گه وره یی خوای به ده سه لات دووپات ده که نه وه.

به‌وپێیه‌ی سه‌رچاوه‌کانی ئایینی ئیسلام له‌ قورئان و سوننه‌ت ژماره‌یه‌کی زۆریان له‌و ئاماژه‌ ئیعجازیانه‌ له‌خۆگرتوه‌، له‌و سۆنگه‌یه‌وه‌ نووسین و وه‌رگێڕان و پوونکردنه‌وه‌ی بابته‌ و کتیب و ئه‌و وانانه‌ی له‌باره‌ی ئیعجازه‌ زانستییه‌کانی قورئان و سوننه‌ت به‌ زمانی شیرینی کوردی ده‌خرینه‌ به‌رده‌ستی خوێنه‌ری کورد، سوودێکی گه‌وره‌ ده‌گه‌یه‌نن و ئاستی زانستی خوێنه‌ران به‌رزده‌که‌نه‌وه‌.

ئاماده‌کردنی کتیبی (قورئان و پوه‌کناسی)ش له‌لایه‌ن به‌رێز "م. سه‌روه‌ر سه‌ن" ه‌وه‌ پانتاییه‌کی گه‌وره‌ی بابته‌کانی ئیعجازی زانستی له‌ قورئاندا، به‌شیۆه‌یه‌کی جوان و پوون و به‌پشت به‌ستن به‌ سه‌رچاوه‌ زانستییه‌کان، له‌خۆگرتوه‌. ئومید ده‌که‌م خوای گه‌وره‌ پاداشتی ماندوبوونی ئاماده‌کار بداته‌وه‌ و خوێنه‌ری کوردیشی لی به‌هره‌مه‌ند بکات. به‌هيوای سه‌رکه‌وتنی ئاماده‌کار و ئاماده‌کردنی به‌ره‌می زیاتر له‌م بابته‌تانه‌دا.

د.زانا حمید محمود

به‌کالۆریۆس له‌ پزیشکی و نه‌شته‌رگه‌ری فئیتیرنه‌ری

دبلۆمی بال‌له‌ ورده‌زینده‌زانی گه‌ردیی

سلێمانی ١٢ / ١ / ٢٠١١

پۆلی ئاژه لانی (پۆلینی ئاژه لانی)

قورئانی پیروژ پۆلینکردن و دابه شکردنی ئاژه لانی بۆ چه ند به شیك ئاماژه پێداوه . خوای مه زن ده فه رمویت: ﴿وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّن مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنِهِۦ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَىٰ رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ النور/ ٤٥، واته : خوا هه موو زینده وه ریکی له ئاو یکی تایبه ت دروستکردوه ، جا هه یانه له سه ر سکی ده پوات، هه شیانه له سه ر دوو قاچ ده پوات، هه روه ها هه یانه له سه ر چوار پی ده پوات، خوا هه رچی بویت دروستیده کات، به راستی خوا ده سه لاتی به سه ر هه موو شتی کدا هه یه .

یان ده فه رمویت: ﴿وَمِمَّن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا ظَلِرَ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ﴾ الانعام/ ٣٨، واته : هه چ زینده وه ر و گیانه به ریک نییه به سه ر زه ویدا پوات و هه چ بالنده یه ک به باله کانی بفریت و نه وانیش ئوممه ت و گه لیک نه بن وه ک ئیوه (دانیابن) هه چ شتیک نییه پشت گویمان خستبیت له کتیبه (تایبه تییه که ی لوح المحفوظ) دا، له وه ودوا هه ره موو نه وانه بۆلای په روه ردگاریان کۆده کرینه وه .

زانای بایۆلۆجی ئه مریکی "Artur L. Koch" له زانکۆی (ئیندیانا) له کتیبی (The bacteria; Their origin, structure. Function and antibiosis" دوا ی وردبوونه وه له سیسته می ئالۆز و پر ورده کاری

ئەزىم و پىرۆتىنە تايىبە تىيەكان و ژمارەى بېشومارىان لە تاكە خانەيەكدا،
تەنھايەك بىرۆكە بە بىرى مەوۆئىكى ژىردا دىت (دەربارەى دروستبوونى
ژيان) كە ھەرگىز ناكىت ئەو ھەموو پىكوپىكى و سىستەمە نايابە ھەر
لەخۆو و بەپىكەوت بەدەياتىت، ئىتر لە ھەر ژىنگەيەكدا بىت و ھەر
شەوئەو لىكدانەو ھەيەكى فیزیایی و كىمىيایی بۆ بکرىت و چەندىش كاتى
خايداندىت.

لەپاستیدا دوو بىرکردنەو ھەي جياواز دەربارەى سەرھەلدانى ژيانى مەوۆ و
زىندەو ھەران (بە تاك خانەكانىشەو) ھەيە: يەكەمیان ئەو ھەيە كە خەوای
گەورە ژيانى مەوۆ و زىندەو ھەرانى بەو ھەموو ئالۆزى و وردەكارىيەو ھەي
زەوى ئافراندىو، كە ھەريەكەيان خەسەت و تايىبەتەندى و زىندەچالاكى
تايىبەت بەخۆيان ھەيە و بەھىچ شىو ھەيەك جۆرىكى سەرەخۆ لەجۆرىكى
ترى جياواز لەخۆيەو دروستنەبوو.

بۆچوونى دوو ھەي پىيوایە ژمارەيەك كارلىكى كىمىيایی ھەپەمەكى
دوايەك پەويانداو و دوپاتبوونەتەو، تا لەكۆتايیدا خانەيەكى زىندووى
لى بەرھەمەتو.

لىرەدا وردبوونەو ھەيە پىويستە، ئەگەر زۆربوون و گەشەى تاكەخانە
چالاكبوونى ھاوكاتى ھەزاران ئەزىمى پىويست بىت، ئەوا بەدلىيەو
پەودانى پىكەوتىكى لەوجۆرە (كە بۆچوونى دوو ھەيە بانگەشەى بۆ دەكات)،
ئەستەمىكى زۆر دوورە.

بوون و گەردوون ملكەچى پىساگەلىكن كە زاتىكى مەزن و بەدەسەلات
ئافراندىو، ئەويش (اللەيە)، ئەو خەوایە لەتوانايدەيە ژمارەى زۆر و
زەو ھەندەي زىندەو ھەران، بەو ھەموو شىو ھەيە قەبارە و تايىبەتەندىيە
جياوازانەو، بەدەيھىت.

تاكه سیستمك له به ناو یاسای پیکه وتدا بوونی هه بیټ، ژماره یه کی ئیگجار زۆری دوو پاتبوونه وه یه كه بۆ دروستبوونی یه كه م خانه ی زیندوو پیویسته، دواتریش هه به پیکه وت گه شه بکات و گه وره بیټ و بازدانی تیدا پوویدات و شیوه ی جیاوازی لێوه پیکه بیټ، ئه مه له کاتیکدا یه كه بۆ هه ریه که له خه سه له ته کانی خانه ملیۆنان کارلێکی کیمیایی و کاریگه ری نیشانه و پرېزبوونی کۆده کان و دابه شبوونی خانه کان (له فره خانه کاند) پیویستن... بۆیه ده بیټ ئه وه موو گۆرپانکارییه ورد و پر یاسایانه له پیکه وتدا کۆبینه وه و ئه وه ش له ئه ستم ئه ستمه تره و ئه قلی ژیر و هۆشیار پیکه وتی که پ و کوێر په تده کاته وه و دانیایانه بوونی به دیهینه ری توانا (الله) په سه ند ده کات.

شانشینى ئاژەلان چه ندین جوړی تیدایه، هه یانه له سه ر سکی ده پوات وه که خشوکه کان و هه يشه له سه ر دوو پی ده پوات وه که مروڤ. له وجۆره ش که له سه ر چوار پی ده پوات وه که زۆریه ی ئاژەلان... خه لک دیمه نی جو له ی ئاژەلانیان بینیه و هه یچ سه رسامییان به رامبه ری نه بووه، به لام زانیانی سه رقال به بواری زینده وه رزانی، له دوا ی پشکنین و سه رنجدان و شیکارییه وه، ده رتاسا کانی به دیه تان و وردی دروستکردن ده بینین، که هه ر جوړه هاوکاری گونجانیان له گه ل بژیوی و ژانیاندا ده سه ته به ر ده که ن. خوا ی مه زن ده فه رمویت: ﴿وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ (الجاثیه/ ٤)، واته: له دروستکردنی ئیوه دا، هه روه ها له وه موو زینده وه ره جوړاوجۆرانه ی که له سه ر زه وی و ژیر زه وی و ناو ئاودا هه ن و بلاویان ده کاته وه به لگه و نیشانه هه ن له سه ر ده سه لاتى خوا بۆ که سانیك که دانیان و باوه ری دامه زراویان هه یه.

زانايانى زينده وه رزانى له پيى ليكولئينه وهى ژيانى كومه لايهتى
ئاژه لائنه وه، سا له وانهى له سهر زهوى ده جولئن، يان به ئاسماندا ده فېرن،
ياخود له ئاودا مه له ده كه ن، بۆيان ده ركه وتوو كه ئه وانيش گه ل و هۆز و
نه ته وه گه ليكن و په يوه ندى توند وتۆل و پته و پيكيانه وه ده به ستيت،
شيوازي ژيان و چالاكيان جياوازي نيبه له گه ل نه وهى مروڤ كه سهر زهوى
ئاوه دان ده كه نه وه.

زانايانى زينده وه رزانى و توپكاريى دانراوى زۆريان ههيه و ئه و زانبارى و
راستيانه له خۆده گرن كه له بارهى سيستمى ههر جورىك له شانشينى
ئاژه لائندا پيىگه يشتوون، به جورىكى ئه وتۆ كه ههچ گومان و دوودلييه ك
ناهيئنه وه له سهر ئه وهى ئاژه لائيش نه ته وه گه ليكى وه ك مروڤن، له دۆخى
شه ر و ئاشتيدان، ههول بۆ به ده ستخستنى خۆراك ده ده ن، چاوديري بيچوو
و لاوازه كان ده كه ن، ههروه ها په نا بۆ فيل و ته له كه ده به ن بۆ زالبوون
به سهر ناره حه تى و مه ترسييه كاندا. ويراى هه لباردنى سروشتيىك بوخويان
كه له گه ل پيكه اته و ژينگه كه ياندا گونجاو بيت.

سوودەکانی مەرۆمالات

دەربارەى بەدیهیتانی ئاژەلان و زیندەوهران، ھەروەھا ئێ و ئامانجانەى لە پێتاویاندا بەدیهیتراون، خۆای گەرە لە پەرتوکە پەر دەرناساکەیدا دەفەر مویت: ﴿وَالْأَنْعَمَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ ٥ و لَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾ وَتَحْمِلُ أَنْفَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَلِغِيهِ إِلَّا شِقَ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿النحل/٥-٧﴾، واتە: مالاتی دروستکردوو بە خزمەتی ئێو، (لە خوری و موو و پیستیان جورەها پوشاک و پایەخ دروستدەکن) کە گەرمیتان پێدەبەخشیت (لە سەرما و سۆلەدا)، ھەروەھا جورەها سوودی تری لێو ڕەدەگرن لە شیر و گوشتەکەیشی دەخۆن. کە لە ئێوارەدا مالاتەکان دەهیننەو (بە تێری و شیرەو)، لە بەرەبەیانەکانیشدا کە لە مال دەریاندەکن، دیمەنیکی جواناتان بۆ دەنوینن. هەندیک لەو مالاتانە بار و کەلوپەلی سەنگینتان ھەلەدەگرن بۆ ولات و شوینیکی کە ئێو دواى زەحمەت و ماندووبوونیکی زۆر نەبیت پێی نەدەگەیشتن. بە پراستی بەروەردگارتان زاتیکی زۆر بەسۆز و میھرەبانە.

یان دەفەر مویت: ﴿وَمِنَ الْاَنْعَمِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾ ١٤٢/الأنعام، واتە: (ھەر خوا) ھەندیک لە مالاتی بۆ ئێو پامهیناوە کە بۆ باربردن بە کاریان دەهینن (لە خوری و مووی ھەندیکی تریان) فەرش و پایەخ دروستدەکن و بۆ

سواریش هه ندیکی تریان به کارده هینن، ده بخۆن له و پزق و پۆزییه ی که خوا پیتی به خشیوون، نه که ن شوین هه نگاو و (نه خشه و پلانه کانی) شهیتان بکهون، چونکه به راستی نه و دوزمنیکی ناشکرای ئیوه یه .

هه روه ها په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَا اَنْثًا وَمُنْعًا اِلَىٰ حِينٍ﴾ النحل/ ۸۰، واته: هه ر خوايه (که هه موو شتیکی بۆ په خساندوون تا مال و خانوو به ره دروست بکه ن) ماله کانتانی بۆ کردوون به هۆی ئارامگرتن و هه وانه وه و له پیست و مووی مالانیش ده توانن شوین و جیگا بۆخۆتان بسازینن، پاشان له کاتی کۆچتاندا به ئاسانی بیگۆیزنه وه، له کاتی نیشته جی بوونتاندا به ئاسانی هه لی بدن و له خوری و کولک و مووه که ی، ده توانن که لوپه ل و شتومه ک بۆخۆتان دروست بکه ن و تا ماوه یه ک سوودیان لیوه ربگرن.

﴿وَإِنَّ لَكُم مِّنَ الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً تَسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لِّبَنًا خَالِصًا

سَائِغًا وَّالْشَّرِيبَ﴾ النحل/ ۶۶، واته: به راستی له بوونی مالات و (زینده وه رانی جۆراو جۆردا) په ند و نامۆزگاری هه یه بۆتان و جیگای سه رنج و تیرامانه، له نیوان نه و شتانه ی که له سکیاندا هه یه، له گزۆگیای هه رسکراو و خویندا شیریکی پاک و بینگه رد و خۆش و به تام به ره م ده هیئت بۆ نه وان ه ی ده یخۆنه وه .

﴿وَإِنَّ لَكُم مِّنَ الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً تَسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَفْعٌ كَثِيرٌ وَمِنْهَا

تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾ المؤمنون/ ۲۰-۲۱، واته: به راستی به دیهاتنی مالانیش جیگای سه رنج و په نده بۆتان (که وردبین ه وه

به ديهينه رى جوانكار بناسن) جا له وهى كه له سكياندا به ديديت (مه به ست
شيره) ده رخواردتان ده دهين و زۆر كه لكى ترى بۆتان ههيه (له پيستان،
له خورى و موويان... هتد) ههروه ها ليشيان دهخۆن. له سه ر پششى هه نديك
له و گياندارانه ش هه لده گيرين و له سه ر كه شتييه كانيش.

﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ (٧٩)

وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفَالِكِ
تَحْمَلُونَ ﴿غافر/ ٧٩-٨١﴾، واته: هه ر خوايه كه مالاتى بۆ ئيوه رامهيناو
تا هه نديكى بۆ سواری به كاربهين و هه نديكيشى بۆ خۆراك سوودى ئى
وه ريگن. ههروه ها ستودى زۆرى ترتان ده ست ده كه ويته له و مالاتانه دا،
بۆئوهى به سواری ئه وانه بگه نه ئه و شوينانهى نيازتان له دلدايه بيگه نى و
كاروبارى خۆتان ئه نجام بدن، جا به سواری ئه و ولاخانه و كه شتيش
هه لده گيرين.

ئو ئايه ته پيرۆزانه ئاماژه به وه ده ده ن كه مالات له چه ندين پوه وه
سووديان بۆ مروه ههيه، له وانه:

به ره مهينانى شير: ﴿تُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا﴾.

به ره مهينانى گوشت: ﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾.

به كارمهينانى له كاردا: ﴿وَتَحْمِلُ أُنْفَالَكُمْ﴾.

ههروه ها كۆمه له سووديكى تر: له دروستكردى كوك و پۆشاك و پيست
و موودا... هتد. ﴿وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا﴾، ﴿وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا
وَأَشْعَارِهَا أَثْنَا وَتَمَعًا إِلَى حِينٍ﴾.

ئەو پوانەى باسکران لە سوودگەلى ئاژەلان، زانستى بەروبومى ئاژەلى
 کردووێتیه ئامانجىكى سەرەكى، زانایانى پىسپۆرى ئەم بوارە ئەوپەرى
 كۆشش بۆدەستەبەرکردن و زیادکردنى ئەو بەرھەم و سوودانە دەكەن.
 دواجار زانست وىكچووێ قورئانە لەو بەكارھىنانەدا كە لە ئایەتە
 پىرۆزەكاندا پوون كراونەتەو.

جوړه کانی مالات

خوای گه وړه ده فەرمویت: ﴿تَمَنِّيَ أَزْوَاجٌ مِّنَ الصَّانِ أَتْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْرِ
 أَتْنَيْنِ قُلْ مَا لَكَ كَرِهَ حَرَمٍ أَمِ الْأُنثِيَيْنِ أَمَا اسْتَمَلْتَ عَلَيْهِ أَزْحَامُ الْأُنثِيَيْنِ نِيَّوْنِي
 بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١٣﴾ وَمِنَ الْإِبِلِ أَتْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ أَتْنَيْنِ قُلْ
 مَا لَكَ كَرِهَ حَرَمٍ أَمِ الْأُنثِيَيْنِ أَمَا اسْتَمَلْتَ عَلَيْهِ أَزْحَامُ الْأُنثِيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ
 شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْكُمْ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ
 النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١١٤﴾﴾ الأنعام/ ١٤٣-١٤٤، واته:
 (خوای گه وړه) هه شت جووت مالاتی (بۆ خزمه تی مرقوف دروستکردووه) له
 مه پ جووتیک و له بزنیش جووتیک (نه ی موحه ممه د (ﷺ) به و نه فامانه بلی
 که هه ره له خوایانه وه شت حه رام ده که ن) نایا خواردنی گوشتی نیره کانی
 حه رام کردووه یان مییه کانیان نه وه ی که له سکی مییه کاندایه یه؟ نه که ر
 نیوه راست ده که ن و به لکه یه کی زانستیتان هه یه، بۆمان پوون بکه نه وه؟!
 هه روه ها له و شتر جووتیک و له په شه ولاخیش جووتیک، (دووباره پێیان)
 بلی: نایا خواردنی گوشتی نیره کانی حه رام کردووه یان مییه کانی، یان
 نه وه ی که له سکی مییه کاندایه یه؟! یاخود نیوه (وا دیاره) شایه ت بوون
 و له و ی بوون کاتی که خوا بریاری به و جوړه ی بۆدان؟! جا ئیتر کی له وه
 سته مکارتره که درۆی به دهم خواوه هه لبه ستووه تا به بی زانست خه لکی
 سه رلێشیواو بکات، به پاستی خوا هیدایه تی ده سته ی سته مکاران نادات.
 له م دوو نایه ته پیروژه دا خوای مه زن نازە لانی به هه شت جووت
 دیاری کردووه، واته: چوار کۆمه له، که هه ر کۆمه له یه کیان له نیرو می

پىكىدىن، چوار كۆمەلەكەش بىرىتىن لە: مەپ، بىزن، وشتر و مانگا (پەشە ولاخ).

مەرۈھە ئو دوو ئايەتە باس لە بىباۋەپان دەكات كە ھەندىك جۆر يان تاكى ئاژەلان ھەرام دەكەن بەبى بەلگەيەكى دروست و پەسەند، ئەمەش بەلگەي نەزانى و نەفامىيانە.

يەككە لە پۆلىنەكانى ئو مەپ و مالا ئانە لە زانستى زىندە ۋە زانىدا بەمچۆرەيە:

۱. پۆلى وشتر: كە وشترى يەك كۆپار و دوو كۆپار دەگرىتە ۋە.

۲. پۆلى مانگا (پەشە ولاخ): كە كۆمەلىك ئاژەلى نۆر دەگرىتە ۋە كە لە ھەموو جىھاندا بلالون.

پۆلى پەشە ولاخ: مانگا و گامىش و ئەم جۆرانە دەگرىتە ۋە.

۳. مەپ و مالا ئەكان لەپىشە ۋە ئاژەلانى تىردان لەپوۋى زە ۋە نەدەيى سوۋدەكانىيە ۋە. قورئان ئەمەي تۆمار كىرد ۋە زانستىش سەلماند ۋە يەتى. ئەمە مەپ و مالا ئە كە لە قورئانى پىرۆزدا باسكراون، زانستى نۆي ھاتوۋە تاكو ناۋەپۆك و بەشەكانى بەدىار بخت... كە سىك تەئەممول تىدا بىكات ناتوانىت نەلىت: پاكوبىگەردى بۆ ئەۋخوايەي ئەم ھۆكارەي بۆ بەگە پخستىن گەرچى توانامان نەبوو بۆي (سُبْحَنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ).

به دیهینانی سهگ

خوای گه وده له قورئانی پیروزدا ده فه رمویت: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (الأعراف/ ۱۷۶)، واته: خو نه گهر بمانوئیستایه نه وه به و ئایهت و فه رمانانه به رزمان ده کرده وه، به لام نه و خوی چه سپان به زه و بییه وه و (دهستی کرد به دونیا په رستی و) شوین ئاره زووی خوی که وت، جا نموونه ی (نه و جوړه که سانه) وه کو نموونه ی سهگ وایه نه گهر ده ری بکه یت و پیایدا هه لبشاخییت هه ناسه برکئییه تی (زمان ده رده کیشییت)، یاخود نه گهر وازی لیبهیتییت نه و هه هه ناسه برکئییه تی، نه وه نموونه ی نه و که سانه یه که ئایه ته کانی ئیمه یان به درو زانیوه و بروایان پیی نه بووه، که وابوو نه م جوړه به سه رهاتانه بگپه ره وه بوئه وه ی (دابچه کین و) بیربکه نه وه.

له م ئایه ته پیروزدا زانیارییه که ده رباره ی سهگ هاوووه که دوا ی چوارده سه ده له دابه زینی ئایه ته که ئینجا ده ره تجامه زانستییه کان ده ریانه خست و ئاشکرایان کرد.

زانستی نو ی له م دوا دوا ییانه دا ئاشکرایکرد که سهگ ئاره فه پژیینی نییه جگه له که میک نه بییت له بنی پییدا، نه مهش بهس نییه بو دابه زاندنی پله ی گه رمی له شی. دیاره که کاری ئاره فه پژیینه کان (به دهردانی ئاره ق) پله ی

گەرمى پووى دەرەووى زىندەوەرەكە لەگەڵ زىنگەى دەوروپەرى دەسازىنىت.

لەبەرئەوێە سەگ، بەهۆى ئەووى وەك ئاژەلانى تر ئارەقە پزىنى تەواوى نىيە، لەپى دەرکىشانی زمانىوێە بە هەناسەپرکى پلەى گەرمى لەشى دادەبەزىنىت، بەهۆى هەناسەپرکىيەكەىوێە زۆرتەرى پووبەرى بۆشايى دەم و زمانى بەرکەوتەى هەوا دەبن. شایانى باسە سەگ ئەو کارە دەکات، لەپشوویدا بى يان لەکاتى ماندووبوونیدا.

پهنگی مانگاکه

له سوره تی (البقرة) دا چیرۆکی ئه و مانگایه دهخوینینه وه که خوای مه زن فه رمانی به نه ته وه ی موسا (سه لامی خوای لیبیّت) ده دا سه ری بپن... له چیرۆکه که دا و له میانهی گفتوگۆی نیوان موسا و نه ته وه که یدا باس له پهنگه که شی ده کریّت.

خوای مه زن له سه ر زمانی موسا پیغه مبه ر (سه لامی خوای لیبیّت) ده فه رمویت: ﴿قَالُوا اَدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ﴾ (البقرة/ ۶۹، واته: وتیان: داوا له پهروه ردگارت بکه بزانین پهنگی چۆنه؟ موسا وتی: بیگومان خوا ده فه رمویت: ئه و مانگایه مانگایه کی پهنگ زه ردی (تۆخه!!)، ته ماشاکاران ی دلخۆش ده کات.

هه ر له سه ر زمانی (موسا) وه به نه ته وه که ی ده فه رمویت: ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيعَةَ فِيهَا قَالُوا أَإِنَّ جِجْتِ بِالْحَقِّ فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ (البقرة/ ۷۱، واته: موسا وتی: به پاستی خوا ده فه رمویت: ئه وه مانگایه که هیشتا پانه هینراوه زه وی بکیلیّت و جوت بکات، ئاودی ری کشتو کالیش ناکات، هیه نهنگی نییه و یه که پهنگه و هیه په له یه کی تیدا نییه. ئه وسای وتیان: ئا ئیستا ئیتر هه والی

پاسته قینه ت پیداین، (ئیتەر دواى ههول و کۆششیکى زۆر به دهستیان هینا و سهریان بری، ههچهنده خهريك بوو ئه و کارهش نهکن.

یه کێک له پایه په سنده کان له پزیشکی فیتیرنه ریدا ئه وهیه: "باشترین و چاکترین مانگا ئه وهیه که پهنگه کى زۆر زهرد و بێگهرد بێت، پهنگه کى بێگهرد بێت و سهلامهتى ددانه کانیشت ته ندروستی مانگاکن".

ههروهها له نیشانهکانی جوړچاکی و باشیه کى تۆز ههستاندیه تی له جی پتیه کانیه وه له کاتی پێکردنیدا، ئه وهش به کاریگه ریی هیز و توندیه وه. کار و ماندویه تیشی نه بینیبیت له کێلانی زهوی و کاره کشتوکالییه کاند.

زانستی نوێ ئاشکرایکرد: "پهنگی زهرد له ئایه ته که دا ده لاله تی تاییه تی هیه، پوون بووه ته وه که بۆ بینینی پهنگی زهرد پێویست به هیزی هاوینه ناکات، واته: به بێ ماندوو بوونی چاو، هه ر خۆی پاسته وخۆ له سه ر تۆپه ی چاو کۆده بێته وه. له کاتی کدا که مه سه له که جیاواز ده بێت (بۆنموونه بۆ پهنگی سوور) هاوینه ی چاو پێویستی به هیز و توانایی هیه بۆ بینینی پهنگی سوور.

ئه مه وه هاما ن لیده کات له و ئایه ته ی قورئانی پیرۆز تیبگه ی که ئاماژه به پهنگی زهرد ده دات (به دیاریکراوی پهنگی زهرد): ﴿صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسْرُ النَّظِيرِ﴾.

جەستەى ئەسپ

لەم دواواییانەدا زانستی نوێ دووپاتیکردەوہ: لەپێناو ھەلبژاردنی چاکیتی و پەسەنیتی ئەسپ، پێویستە پشکنینی پۆلەتیی بۆ بکریٲ، کۆلەکەى ئەو پشکنینەش ئەوہیە ئەسپەکە ناچاربکریٲ تا ماوہیەک غاریدات و لەکاتی ٲاکردن و غارغاریئیدا چاودێرى بکریٲ.

ئەم کارە بۆ زانینی سەلامەتى ئەندامەکانى جەستەى ئەسپەکە بەسوودە، وێٲای پێ و قاچەکانى و ھەمناھەنگیان لەگەڵ بەشەکانى تری لەشیدا، لەٲاش غارغاریٲ و ٲاکردنەکە لیٲدانى دلى ئەسپەکە دەگريٲ لەگەڵ پشکنینی لاقەکانى، ئەوہش بە مەبەستى زانینی ٲادەى توانایى بۆ پێٲۆیشتن و ٲاکردن و غاردان.

ھەر ئەوہیە کە قورئانى ٲیروۆز لە چیرۆکى سولەیمان ٲیڤەمبەردا (سەلامى خواى لیٲیٲ) ئاماژەى ٲیٲداوہ. سولەیمان ٲیڤەمبەر پشکنینی بۆ ئەو ئەسپانە کرد کە بۆ یەکەمین جار ٲیشانى دران، ئەو فەرمانى کرد ناچارى ٲاکردن و پێٲۆیشتن بکریٲ تا دوورترین دوورى، لەدواى لەچاو ونبوونیان داواى کرد یەکسەر بۆ ھەمان جیگا بگريٲدریٲنەوہ.

دواى ئەوہى ئەسپەکان گەیشتنەوہ جى، پشکنینی خوێنبەرەکانیانى کرد بۆ زانینی لیٲدانى دلایان، ٲاشان ٲوانییە لاقەکان و ٲیٲەکان تاکو لەدواى ئەو جۆلە زۆرەیانەوہ حال و کاریگەر بوونیان بزانیٲ. ئەو زانیارییانە لەم ئایەتە ٲیروۆزانەدا ٲوون و ئاشکران، خواى گەورە دەفەرمویت: ﴿إِذْ عَرَضَ

عَلَيْهِ بِالْعَنِيِّ الصَّافِنْتُ الْحَيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَقًّا
تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوْهَا عَلَيَّ فُطِفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ ص/۳۱-

۳۲، واته: کاتیڭ دهمه و ئیواره ئه و ئه سبه چا کانه ی بۆ غه زا ئاماده کرابوون
هینانیا و له پێش چا ویدا نمایشکران. ئینجا وتی: من هه می شه حه ز
له مجۆره کارانه ده که م و گرنگیدان به م ئه سپانه به خێر ده زانم، له گه ل
ئه وه شدا نابیت بینه هۆی ئه وه ی له یادی پهروه ردگارم بیتا گام بکه ن و
یادی فه رامۆش بکه م، ئه سبه کان غاریان کرد تا له چاو ونبوون. له وه ودوا
سوله یمان فه رمانیدا بیانگیژنه وه و که گه رانه وه بۆلای دهستی به ران و
ملیاندا ده هینا.

به مجۆره ده بینین وه سفی ورد و زانستی و پشکنینی پزشکی
فیتێرنه ری سه لمێنه ری ئه و زانیارییه نه ده بن که له قورئانی پیروژدا
ئاماره یان پێدراوه.

میش

خوای گه ورده ده فەرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاستَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ. وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيدُوا مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ﴾
 الحج/۷۳، واتە: ئەو خەڵکی ئەوانە! نموونەیەک هیندراوە تەوێ چاک گوێی بۆ بگرن! بە راستی ئەوانە! لە جیاتی خوا هانا و هاواریان لێدەکەن، هەرگیز ناتوانن تاکە مێشێک دروست بکەن، هەرچەندە بۆ ئەو کارە کۆببنەو، و ئەگەر مێشە کە شتیکیان لێ بفرێنێت ناتوانن پێی بزانن و لێی بسەننەو، لە راستیدا هەم بتهکان لاواز و هیچ لێنەهاتوون، هەم مێشە کەش لاواز و بیهێزە.

لێکۆڵەرانی زانستی میرووەکان دۆزیانەوێ کە مێش لیکە پڕیڤی زۆر دەوڵەمەند بە لیکێ هەیە و تەنھا بەوێ مێشە کە خواردنێک دەخوات زۆر بە خێرای و یە کسەر بڕیکێ زۆر لیکێ بە سەردا دەپڕێت و دەستبەجێ بۆ ماددە یەکی تر دەیگۆڕێت، هەر بۆیە کاتێک مێش خواردنیکمان لێ بیات و بمانەوێت لێی بسەننەو، هەرگیز ناتوانین.

مالی جالجالۆکه

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ أَخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أُولِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ أَخَذَتْ يَتًّا وَإِنْ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبِثَ الْعَنْكَبُوتُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ (العنكبوت/ ۴۱)، واته: نمونه ی نه وانه ی جگه له خوای گه وره که سانیکی تر ده که نه پشتیوانی خوایان، وه که نمونه ی جالجالۆکه یه که وایه که مالتیک بو خۆی سازیکات (به مه رجیک) نابودترین و لاوازترین مال مالی جالجالۆکه یه، نه گهر سه رنجی بدهن و لیتی تیبگن.

له ئایه ته که دا ها تووه لاوازترین مال (بیت العنكبوت) نه که (خیط العنكبوت)، واته مالی جالجالۆکه یه نه که پایه لی جالجالۆکه، چونکه ده زوو (یان پایه لی) جالجالۆکه (وه که نه وه ی له زانستدا سه لمیتراره) به هیژتره له ده زوویه کی ره قی له ئاسن دروستکراو که هه مان نه سستوری و درژیی هه بیته به چوار نه وه نده، بۆیه لاوازییه که له مالی جالجالۆکه دایه نه که پایه له که ی.

مالی جالجالۆکه شوینگه ی تیاچوون و کوژرانه بو نه هله که ی، هه ر له دوای جوتبوون (تلقیح) مییه که نیره ده کوژیته، هه لبه ته نه گهر له ده سستی پانه کات، هه روه ها بیچوه کانیش نه گهر له ده سستی پانه که ن هه ر له دوای هه له ئه ئنان (فقس) یه که سه ر ده یانخوات. به راستی مالی جالجالۆکه جوانترین په وانبیژترین نمونه ی زانستییه بو خراپی شوینگه و به دیی سه ره نجام.

له گۆڤاری (Kosmos) ی ئه‌لمانی له شوباتی ۱۹۸۴ دا و تارێکی زانستی (له پاستیدا دۆزینه‌وه یه‌کی زانستی) ده‌رباره‌ی جالجالۆکه بلاوکراره‌وه، تاییدا هاتوه: پسرپۆره‌کان ناشکرایانکرد که مییه‌ی جالجالۆکه هه‌لده‌ستیت به‌ ته‌نینه‌ی توپی جالجالۆکه‌یی و نیره‌ ئه‌م کاره ئه‌نجام نادات. قورئانی پیرۆزیش زۆر پیش زانست باسی ئه‌م پاستیه‌ی کردوه، وه‌ک له‌ ئایه‌ته‌که‌دا هاتوه: ﴿...كَمَثَلِ الْعَنكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بِئْتًا...﴾.

وشه‌ی (العنكبوت) بۆ نیره‌ و مییه‌ی جالجالۆکه‌ش هه‌ر به‌ هه‌مان شیوه به‌کاردیت، به‌لام له‌ ئایه‌ته‌که‌دا باس له‌ مییه‌ی جالجالۆکه‌ کراره‌ که به‌ کاره‌که هه‌لده‌ستیت، ئه‌مه‌ش به‌ به‌کاره‌ینانی (تاء التانیث) (که‌ ناشکرایه له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا بۆ په‌گه‌زی می به‌کاردیت) و له‌ وشه‌ی (اتَّخَذَتْ) دا دیاره‌.

له‌ گه‌ل ئه‌وه‌ی له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا و له‌ کاتی قسه‌کردن ده‌رباره‌ی پۆلیک زینده‌وه‌ر به‌گشتی و بۆ پوونکردنه‌وه‌ی یه‌کیک له‌ سیفاته‌ یان نه‌ریته‌کانی ئه‌و پۆله‌ ده‌سته‌واژه‌ی نیره‌ به‌کاردیت، ئه‌مه‌ش واته‌ قسه‌لێکردن یان وه‌سفی پۆله‌که به‌گشتگیریه‌ به‌ (التانیث) واته‌ به‌ می (وه‌ک له‌ ئایه‌ته‌که‌دا دیاره‌) ته‌نها و ته‌نها بۆ پێویستی یان جیاکردنه‌وه‌ و هه‌لاویژدنه‌. که‌واته‌ له‌ مه‌فهومی وشه‌ی (اتَّخَذَتْ) دا ده‌رده‌که‌ویت که‌ نیره‌ی جالجالۆکه‌ توپ ناتهنیت، به‌لکو مییه‌ ئه‌و کاره‌ ده‌کات.

کوتایی ئایه‌ته‌که‌ به‌ ده‌سته‌واژه‌ی (لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ) دیت، وه‌ک ئاژە به‌وه‌ی ئه‌م زانیارییه‌ له‌ دوایدا زانست ناشکرای ده‌کات...
ناشکرایشه‌ ئه‌م نه‌هێنیه‌ بایۆلۆژیانه‌ له‌ دوا‌دوا‌ییانه‌دا زانرا.

وشتەر

خسوی مه زن ده فه رمویت: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾
 الغاشية/ ۱۷، واته: ئایا سهرنجی وشتەر نادهن چۆن دروستکراوه.
 کاتیک سهرنجی پیکهاتهی جهستهی وشتەر ده دریت، به پاستی جیگای
 سهرسامی و تیرامانه و به پاستیش مه زنی پهروهردگار له به دیهینانیدا
 دهرده که ویت له وه موو نایابی به دیهینانهی له له شی ئه م ئاژه له دا
 به دیهیناوه.

وشتەر به وه ناسراوه که ئارامگره و بهرگهی کاری ناپه حهت ده گریت و
 ده توانیت ماوهی دووری بیابان بهریت و بهرگهی برسیتی و تینویتی
 ده گریت، به لام بهرگهی سهرمای زۆری زستان ناگریت.

وشتەر ده توانیت بۆ ماوهیهکی زۆر به بی خواردنه وهی ئاو، ماوهی دوور
 بهریت، له وه هۆکارانهی واده کهن وشتەر ئه و خهسله تهی هه بیّت، ئه مانه ن:

۱. وشتەر ده توانیت پلهی گهرمی له شی خوی بگوریت و ده توانیت
 به شیوهیهکی سهرنجراکیش بهرگهی بیتاویی بگریت. له که شه گهرمه کاندای
 له ژیر بارودۆخی کارکردنی زۆردا زۆربهی ئاژه لان زۆرینهی ئه و ئاوهی له
 له شیاندایه له پیتی ده رکردنی ئاره قه وه ده یکه نه دهره وهی له شیان، بۆ
 پاریزگاریکردنی پلهی گهرمی له شیان، به لام وشتەر له جیاتی ئه مه به پوژ
 گهرمی ده مرژیت و به شه ودا خوی لی پزگار ده کات.

۲. گەرمى لەشى دەگۆرپىت لە (۹۳ - ۱۰۴ پلەى فەھرەنايت) لەدواى نيوەپۆ... ئەوەش بۆ دابەزاندنى پلەى گەرمى لەشى پېويستى بە دەردانى ھەندىك ئارەق ھەيە، بەلام بە برىكى زۆر كەمتر وەك لە ئاژەلانى تر.

۳. كاتىك وشتەر لەپۆژدا قورسايى ھەلدەگرىت، دەبىت برىكى زۆر لەئارەق و شى و ن بكات، مەوۆ بەشىوھەكى سروشتى ۱۰٪ى كىشەكەى لەكاتى گەرمى زۆردا وندەكات، بەلام وشتەر ۲۰٪ى كىشەكەى وندەكات بەبىئەوھى ھىچ لە ھىز و تواناي كەم بكات.

۴. خواى گەورە جوړىكى تايبەتى خويى بەم ئاژەلە بەخشىوھ، بەوھى كە ھەندىك لە شلەكەى لە پىپەوھەكانى خويندا كەم دەكات، كە بۆماوھى چەند پۆژىكى يەكلەدوايىەك ئاوەخواتەوھ.

خويى مەوۆ و ئاژەلەكانى تر بەبى ئاوەجوړىكيان لىدەت كە ناپەھەت لە سوپى خويندا دابەش ببن، بەلام خەوۆكە سوورەكانى خويى وشتەر ھىلكەيىن و برىك لە سوڊىوم و پۆتاسىيۇميان تىدايە و بەوھش لەو مەترسيە بەدوور دەبىت.

لە مەسەلە و پىكھاتنە سەرسوڤھىنەرەكانى ترى بەدەيتانى وشتەر، كەمىكى، ئەمانەن:

قاچەكانى وشتەر بە سمىكى ئىسفەنجى كۆتاييان دىت كە لە پۆيشتن بەسەر لىمدا يارمەتى دەدات. ھەر لەشىوھى ئەوانەش دوان لەسەر ئەژتۆكانى پەلەكانى پىشەوھى و دوانىش لەسەر پانەكانى و يەك دانەى گەورە لە ژىرەوھى سنگيدا ھەن.

وشتەر ددانى بەھىز و پووك و قورگ و لايەكانى دەمى بەشانەى داپۆشەرى ئەستوور داپۆشراون كە خواردنى زىر كاريان تىناكات، وەك دىك و پووەكە دىكاويە زىرەكانى بيايان.

چەند برژانگیک لە دەوری چاوەکانی و شترەن کە وەک تۆرێک لە دژی وردە خۆل پارێزگاری لە چاوەکانی دەکەن. ئەگەر لە کاتی پۆیشتنی بە بیاباندا گەردەلۆول و تەپۆتۆز هەلیگرت... لە هەمانکاتدا دەتوانیت لەم تۆرە یەشەوێ ببنیت، چونکە وەک مڕۆ لە کاتی تەپۆتۆزدا چاوەکانی داناخات.

هەروەها لوتی یارمەتی دەدات بۆ زیانی لە بیاباندا، چونکە لە کاتی گەردەلۆولەکاندا بۆئەوێ خۆل نەچیتە نۆیەوێ دەروازەکانیان دادەخات... ئەگەر تینوی بوو، دەتوانیت ئاوی سوێر بخواتەوێ بەبێئەوێ زیانی پێبگات.

کۆئەندامەکانیشی خێرا هەست بە بارودۆخە ناھەموارەکان دەکەن و خۆیانی لە گەل پادینن، گورچیلە بەرێژەیی دەردانی میزکەم دەکاتەوێ، هەروەها پلە ی گەرمی لەشی و پێستەکە ی لە کاتی تینۆیتیدا دادەبەزینیت تاکو بەھەلمبوونی ئاو لە لەشیدا کەم ببیتەوێ.

سه برپینی نازهل پیش گیاندهر چوونی

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا
أَهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ، وَالْمُنْخَفَقَةُ وَالْمَوْفُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا
مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَمِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ﴾

المائدة/۳، واته: گوشتی مرداره وه بوو، خوین و گوشتی به راز لیتان حه رام
کراوه، هه روه ها نه و مالاتهش که سه رده برپرین و ناوی جگه له خوای
له سه رده برپیت، مالاتی خنکاویش، نه وهش که به نازار و لیدان
مردارده بیتته وه، نه وهش که له شوینیکی به رز به رده بیتته وه، یان ده که ویتته
ناو بیریکه وه و مردار ده بیتته وه، نه و مالاتهش که به شوقی مالاتیکی تر
مردار بوو بیتته وه، نه وانهش که دپندهی کیوی په لاماری دابن و لئی
خواردبن، مه گه فریای چه قو که وتبن، هه روه ها نه و مالاتانهی که له
شوینی تایبه تیدا بو بته کان سه رده برپرین، نه وانهش هه ر حه رامن.

له خواره وه حکمه تی سه برپرین و حه رامکردنی نه و جورانه باس
ده که بن که له نایه ته پیروزه که دا ناماردهی پیدراوه، له ژیر پوشنایی نه و
زانبارییانهی زانستی نوی پیتیگه یشته وه.

گوشتی مردارهوه بوو و خوین

گوشتی مردارهوه بوو کۆگایه که بۆ میکروپ و نه خوشیه کوشنده کان...
 ئایا نه گەر گرامیک خوین یان گرامیک گوشت له شوینیکی دیار و ئاشکرادا
 دابننن و بمانه ویت دوی سی یان چوار کاتژمیری تر به کاری بینن، هیچ
 زیانیکی ده بێت؟

به دلناییه وه زیانیکی گه وړه بهر به کارهینه ره که ی ده که ویت. له وانه یه
 میکروبی نه خوشی له پئی چه قو به کارهاتوو ده که وه بۆ خوینه که
 گوێزاییته وه، یان له پئی هه واری ده ورو به ریه وه. نه گەر ژماره یه ک میکروپ
 به هر پێگایه ک بۆ خوینه که ی گوازان وه، نه و هر تاکه میکروپیک
 به شیوه یه کی نه دازه یی هه موو نیو کاتژمیریک چهند هیند ده بێته وه، هه
 میکروپیک ده بێته دوان و... خو نه گەر واماندانا هه زار میکروپ بۆ نه و یه ک
 گرام خوینه گوازان وه ته وه، نه و دوی نیو کاتژمیر ده بێته دوو هه زار، دوی
 کاتژمیریک ده بنه چوار هه زار و پاش کاتژمیر و نیو یک ده بنه ههشت هه زار و
 پاشان ژماره یان زیاده کات بۆ شانزه هه زار، دوی تپه پوونی دوو
 کاتژمیر، پاش سی کاتژمیریش ژماره ی میکروپه کان ده بنه شهست و چوار
 هه زار که به ته وای نه و گرام خوینه داگیر ده که ن. نه مه سه ره پای نه و
 راستیه ی که هه ندیک له جو ره کانی به کتیا وه ک به کتیا چیلکه ییه کان
 (زۆبه شیان مه تر سیدارن) زۆر خیراتر له م نمونه یه له خویندا گه شه ده که ن.
 نه وه ش زانرا وه خوینی ئاژه له که راسته وخۆ دوی مردار بوونه وه ی
 ژماره یه کی زۆر میکروبی تیده چیت (له بهر نه وه ی لاشه ی ئاژه له که به رگری
 نامینیت) و به وه ش پیس و زه ره رمه ند ده بێت بۆ ته ندروستی مرۆ، نه گەر
 خواردیه وه، یاخود له جیگایه که هه لی بگریت و دواتر بیخواته وه.

گۆشتى بەراز

مىكرۇبىك ھەيە بەناۋى (يەرسىنا) كە لە گۆشتى بەرازدا ھەيە و لە پەلەي گەرمى نۆر نىزدا (-۴۰ پەلەي پەتى) دەۋى. نۆربەي ئەوروپىيەكان گىرفتارى ئەم مىكرۇبەن. نۆرىنەي توشبوانىش بە نەخۇشىيەكانى بېرىپەي پىشت و جومگەكان ھۆكارى نەخۇشىيەكانيان ئەم مىكرۇبەيە.

لىكۆلىنەۋەكان دەريانخستۋە ئەم بەكتىريە لە ئاۋ و نۆربەي خواردنەكاندا ھەيە، بەلام كاتىك مەۋدەيخوات بە ئەندازەي ئەم بەكتىريەي لە دەمى بەرازدايە بە ھىزىيە، چۈنكە دەمى بەراز ئىنگەيەكى نۆر گونجاۋە بۆگەشەكردى ئەم بەكتىريە.

بەراز بە پەنسلين و دژە زىندەگىيەكان (المضادات الحيوية) نۆر چارەسەر دەكرىت، لەگەل ئەۋەشدا ھەر ھەلگى ئەم بەكتىريە... پۆز لەدۋاي پۆزىش نەخۇشى زىاتر لە نەخۇشىيانە دەۋىزىتەۋە كە ھۆكارەكانيان خواردنى گۆشتى بەرازە و لەپىشتىردا نەزانرابوون.

ئاژەلى خىنكاۋ

لەم دۋايانەدا پەيۋەندى نىۋان ئەم نەخۇشىيانەي ئاژەلى خىنكاۋ ھەلگىرەتى لەگەل تەندروستى مەۋدەدە دۆزدايەۋە. بەدريۋايى ژيانى ئاژەلەكە دىۋايى پىخۆلە ئەستۋەدى ئاژەل ۋەك بەربەستىك كاردەكات لەبەردەم گۈيزانەۋەي مىكرۇب لە پىخۆلەۋە (كە پاشەپۇي تىدایە) بۆ لەشى ئاژەل و خۈيەكەي. دىۋايى ناۋەۋەي ئەم پىخۆلەنە ناھىلن مىكرۇب بۆ لەشى

ئاژەلە که بگوێزێتەو، هەر وەك لەناو بۆرییە خوێنەکاندا دیواریکی تر هەیە ناهێڵێت میکروب بۆ خوێنی ئاژەلە که بگوێزێتەو.

کاتیك ئاژەلێك دەخنکێت بەهێواشی مردار دەبێتەو، مەترسی ئەم مرداربوونەو هێواشە لەوهدایە که دیواری داپۆشەری ناووەی پێخۆلە بە پلەبەندی بەرگرییەکی وندەکات و بەمەش میکروبە زیانبەخشەکان دیواری پێخۆلەکان دەبەزن و بەرەو خوێن و گوشتی دەوروێری دەچن. پاشان ئەم میکروبانە بەهۆی سوپی خوێنەو بۆ هەموو بەشەکانی لەش دەگوێزێتەو، چونکە هێشتا ئاژەلە که مردار نەبووەتەو... هەر وەها ئەم میکروبانە لە دیواری بۆرییەکانی خوێنەو بۆ گوشت دەچن بەهۆی کەمی بەرگری دیوارەکانی بۆرییەکانی خوێنەو ئەمەش وادەکات وەك شۆینگەیهکی گەورە ی ئەم میکروبانە ی لێبێت. لەدواییدا ئەم میکروبە زۆربوانەش تەندروستی ئاژەلە که هەتاكو مرداربوونەو ی بەتەواوی دەشیوێنن. مرداربوونەو هشی لەم حالەتەدا، واتە بوونی مەترسییەکی گەورە لە لەشی ئەم ئاژەلە خنکاوەدا.

ئەو ئاژەلە ی بە ئازار و لێدان مردار دەبێتەو

ئایا لێکچوون لەنیوان مەترسی مرداربوونەو ی ئاژەلێك که خنکاوە لەگەڵ مرداربوونەو بە لێدان هەیە؟!

بەلێ... ئەو ئاژەلە ی که لێ دەدرێت توشی مرداربوونەو یەکی هێواش دەبێت بەتەواوی وەك خنکاو، بۆیە هەمان ئەو حالەتە ی بەسەر ئاژەلە خنکاوە که دا دێت توشی ئەمیش دەبێت.

زىاد لەو هەش لىدان دەبىتە ھۆى شيواندن و پەرتکردنى بۆرييه كانى خوین
لە شوینى لىدانه كەدا، ھەروەھا خانەكانىش پەرت و پارچە دەكات و
بەمەش پىكەتەى خوین و خانەكان تىكەل دەبن و كارلىك لە نىوان ماددە
ژە ھراوييه زيانبەخشەكاندا پوودەدات. لەبەرئەو ھەش شوینى پياكىشانەكەدا
تەبىئىنى ئاوسان (تورم) دەكرىت، ئەمەش ھۆكارى ئەو كارلىكە كىمىايە
زىانبەخشەنە كە دەبنە دروستكەرى ماددەى ژە ھراوى لەگەل قلىشان و
دامالینى پىستى ئاژەلەكە بە ھۆى لىدانه كەو ھە. بەمجۆرە ئەو ئاژەلەى بە
لىدان مرداردەبىتە ھە دەبىتە كانگایەك بۆ مىكرۆبى زيانبەخش و بۆ
تەندروستى مەرفىش جى مەترسى دەبىت.

ئەو ئاژەلەى لە شوینىكى بەرزەو دەكەوئە

خوارەو ھە

حالەتى ئەو ئاژەلەى بەم پىگایە مرداردەبىتە ھە ھەك حالەتى ئەو
ئاژەلەى كە بەلىدان مردار دەبىتە ھە، لە شوینى كەوتنە خوارەو ھەدا ئەو
تىكشكان و پەرتبوونە پوودەدات و دەست دەكات بە گىيان دەرچوونىكى
ھىواش... تەنانەت ئەگەر دواى كەوتنە خوارەو ھەش راستەوخۆ مردار
بىتە ھە، مىكرۆب بەخىراىى ھەموو لاشەكەى داگیردەكات، بۆیە دەبىن
بۆگەنى (عفونات) بە خىراىى لە لاشەى ئەم ئاژەلەدا زىاددەكات، ھەك
بەلگە لەسەر بوونى مىكرۆب و زىندە ھەرى وردى مەترسىدار تىايدا.

ئەو ئاژه لەی بە شوقی ئاژه لئیکی تر مردار دەبیته وه

دەگونجیت ئاژه ل له نهجامی شه پره شوقی نئوانیان وه مردار ببنه وه .
 ئایا هیچ مه ترسییهك ههیه له خواردنی گوشتی ئەو ئاژه لەی به م پښگایه
 مردار ده بیته وه ؟

مردار بوونه وهی ئاژه ل به م پښگایه وهك مردار بوونه وهیه به پښگای لیدان،
 به لكو مه ترسیدار تریشه ... به زۆری ئاژه ل کاتیك شوق له ئاژه لئیکی تر
 دهدات، شاخه كان ده چن به ناوچهی سکی ئاژه له لیدراوه كه دا، به تاییه ت
 پخۆ له كانی. له و كاته دا شاخی پیس و میکروبایی ده چیته خوین و
 پخۆ له كانی ئە وهی به رامبه ری، دیاره خوینیش به لاشهیدا بلاوه بیته وه،
 له دوائی ئە وه ئاژه له شوق لیدراوه كه مردار ده بیته وه . خواردنی گوشتی
 ئاژه له كه له م حاله ته دا مه ترسییه کی راسته قینه له سه ر ته ندروستی مروؤ
 دروسته كات.

ئەو ئاژه لەی دپنده ی کیوی په لاماری دابیته و لئیی خوارد بیته

ئاشکرایه چپنوكی دپنده (ههروهه كه لبه و لئیکی زۆریه ی دپنده كان)
 پریه تی له میکروب، بۆیه کاتیك ده یكات به له شی ئاژه لئیکی تردا، ئەو
 میکروبانه ده گوێزێنه وه بۆ خوینه كه ی و پاشان ئاژه له كه به هیواشی
 مردار ده بیته وه، به مجۆره ش لاشه ی ئاژه له مرداره وه بووه كه ده بیته
 كانگایه کی میکروب و زینده وه ره زۆر ورده زیانبه خشه كان. ئە مه جگه له و

حاله تهی وهك له ئایه ته كه دا هاتوو **﴿لَا مَا ذَكَّيْتُمْ﴾** واته: مه گەر فریای چه قۆ كه وتبن.

ئەگەر ئاژەلێك توشی به كێك لهو حاله تانهی پێشوو بوو، به لام هیشتا مردار نه بوو بووه وه و پێش مردار بوونه وه كهی سه رپر درا ئه وا لاشه كهی لهو ماددهیه پزگاری ده بیته كه ده بیته هۆی گوێزرانه وهی میکروۆب بۆی، نه ویش خوینه... چونكه خوین نه و شله زینده گییه گرنگه یه له لاشی هه ر زینده وه رێكدا كه له توانا یدایه به رگری ملیۆنان میکروۆب و مشه خۆر (طفیلیات) بکات، به وهی كه خپۆكه ی سپی و دژه تهنه کانی تێدایه، مادام ئه و زینده وه ره زیندوو بیت و له پله ی گهرمی سروشتیدا بیت، به لام کاتیك ئاژەله كه مردار بووه وه و خوینیش له سوپانه وه وهستا، نه و ده مه میکروۆبه کان به بی به رگری ده میننه وه، بۆیه باشتترین رێگا له م کاته دا ده رکردنی خوینه كه یه له لهش له زووترین کاتی گونجاودا.

شایانی باسه کاتیك كه ئاژەل سه رده برپر دیت و خوینه كه ی به ته واوی له لاشه ی ده رده چیت، ماسولكه کانی ئاژەله كه كرژ ده بن و پاده ی ترشییتی نیو گوشته كه زیاده کات و PH كه م ده بیته وه، نه مهش واده کات ئەگەر پێشتریش میکروۆب (به کتريا) له گوشته كه دا هه بوو بیت (بۆنموونه ئەگەر ئاژەله كه نه خوێش بوو بیت) ئه و به کتريا یانه له ناو بچن.

بەزەیی بە ئازەلاند

گەر ئازەلمان سەرپری و خوینەنەرەکانیمان بری و دوايش خوینەکی پویشت، ئایا ئازەلە که هەست بە ئازار دەکات؟

زانست ئەو پاستییەکی دۆزییەو که سەنتەرەکانی هەستکردن بە ئازار لەکار دەوێستن ئەگەر کرداری خوین بۆچوونیان بۆ ماوێ تەنها سێ چرکە وەستا، چونکە بە بەردەوامی پیویستی بە ئۆکسجینی خوین هەیه.

لەوانەیه کە سێک بلیت: چۆن دەلێن ئەو ئازەلە هەست بە ئازار ناکات لەگەڵ ئەوێشدا کە دەبینن لەسەر برینە کەدا هەلبەز و دابەز دەکات و دەجولێت و لول دەخوات؟!

ئەم جولە تایبەتیانەکی ئازەلە کە هۆکارەکی ئەوێش کە کۆئەندامی دەماری تا ئەوکاتەش هەر زیندوو، کە تا ئەوکاتە زیندوویەتی تێدا و تەنها ئاگاهی (وعی) لە دەستداو، لەم حالەتەدا هیشتا گەرووی نەبێراو و کۆئەندامی دەمار بە زیندوویەتی ماوێتەو و بەمە ژیاویش لە ئازەلە کەدا دەمیئێتەو.

بەلام ئەوێش کە پوودەدات لە کرداری سەرپرین بە شیوازی موسلمانان ئەوێش کە کۆئەندامی دەمار هەڵدەستێت بە ناردنی ئاواژە لە مۆخەو بۆ دڵ بەوێش داوای خوینی لێدەکات، چونکە خوینی پێناگات، بەتەواوی وەک ئەوێش بانگ لە دڵ بکات و بلیت: خوینم لێ بپراو! بەپەلە خوینمان بۆ بنێر، ئەو ماسولکەکان! یارمەتی دڵ بدەن بەخوین، ئەوێش جەستە! خوین دەریکە، چونکە مۆخ لە مەترسیدایە.

له و کاته دا ماسولکه کان یه کسه ر په ستان دروستده که ن و جو له یه کی
توند له هه ناو و ماسولکه دهره کی و ناوه کییه کاندایه پووده دات، په ستانیکی
توند دروستده کات و هه موو شه و خوینه ی تییدایه ده نیڕیته وه بۆ دڵ،
پاشان دڵ دوا ی پرپوونی به خوین، به خیرایی پۆلی خۆی ده گیریت و
پاسته و خۆ خوینه که بۆ مۆخ ده نیڕیت، به لام ئاشکرایه که خوینه که ی
پیناگات و ده چیتته دهره وه ی لاشه ی ئاژە له که، بۆیه ئاژە له که جو له یه کی
تایبه تی تیدا دروستده بیت. به مجۆره به به رده وامی پال به خوینه که وه
ده نریت تا کو لاشه ی ئاژە له که به ته وای له خوین پرگاری ده بیت، واته
ئه گه ر به ریگایه کی دروست ئاژە ل سه ربپردرا، شه واته نها بۆ ماوه ی سی
چرکه ژیا نی تیدا ده مینیت و شه و جو له و هه لبه زینه ی له شوینه واری
مانه وه ی ژیا نه له کۆنه ندامی ده ماریدا، ئاژە له سه ربپردرا وه که ش به هیچ
شیوه یه ک هه ست به ئازار ناکات.

زمانی نازده لان

خوای گه وره ده فەرمویت: ﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ (۱۷) حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَأْكُلُهَا النَّمْلُ
أَدْخُلُوا مَسَكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ النمل/۱۷-
۱۸، واتە: هەرچی سەرباز و لەشکری سوله یمان هەبوو لە پەری و مرقوف و
بالتەکان کۆکرانەوه و نمایشیان کرد بە ریز و پیکوپیکی هەموویان بە
سەرەتا و کۆتاییان بەکیان گرت. هەتا گەیشته دۆلی میروولە، میروولە
مییه بەک (هاواری کرد و) وتی: ئەهای میروولەینە، بچنە مال و کون و
کەلەبەرە کانتانەوه نەوه کو سوله یمان و سەربازانی پیشیلتان بکەن،
لە کاتی کدا هەستتان پێناکەن.

﴿فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ نَحِطْ بِهِ، وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنِجْرٍ
يَقِينٍ﴾ (۲۲) إِنِّي وَجَدْتُ أَمْرًا تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيتُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَمَّا عَرَّشُ

عَظِيمٌ﴾ النمل/۲۲-۲۳، واتە: (سوله یمان) زۆر چاوه پێی نەکرد (پەپو
پەیدا بوو، یەكسەر هات و نیشته وه و) وتی: ئەوهی من پێم زانیوه تۆ
پێتنە زانیوه، من لە ولاتی سەبەئەوه هەوالتیکی راست و دروستم بو
هیناویت !! بەپاستی من بۆم دەرکەوت ئافره تێک فەرمانرەواییان دەکات و
لە هەموو جۆرە دەسەلات و ناز و نیعمەتییکی پێبەخسراوه، تەختییکی
پاشایەتی گەورەشی هەیه، بینیم خۆی و نەتەوه کە ی لەجیاتی خوا سوژدە

بۆ خۆر دەبەن، شەیتان کار و کردەوهی چەوتیانی بۆ پازاندونه تهوه، بهوهۆیهوه پێبازی پاست و دروستی لیگرتوون، بۆیه ئهوان پێنموویی وهرناگرن.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَطِيقَ الطَّيْرِ﴾ النمل/١٦، واته: (سولهیمان) وتی: ئهی خهڵکینه ئیمه فیری زمانی بالنده کراوین.

ئهم ئایه تانه ئاماژه بهوه دهدهن که ئاژەلان زمانی وتووێژیان هیه، هەر کۆمه له ئاژەلێک زمانیکێ گفتوگۆی تایبه تی خۆیانیا هیه.

ههنگ هۆکاری قسهکردنی خۆی هیه له پێی سهمایهکی بازنه بیهوه وهک پێنمایکردنی تاکهکانی تری کۆمه له کهی بۆ شوینی گۆلهکان له گهڵ دیاریکردنی وردی دووری گۆلهکان.

مریشکی دارستان (دجاجة الغابة) که میك له تاکهکانی کۆمه له کهی دوا ده که ویت، بۆ ئه وهی هێلکه کهی بکات، کاتیك تهواوده بیت به دهنگی بهرز ده گاری نیت و که له شیره کهش به قوقهیه کی بهرز وهلامی ده داته وه تاکو شوینه که یی پێبلیت.

دۆزه ره وهی (ناشکراکاری) ههنگوین که بالندهیه که، هه رکات شوینی ههنگوینی زانی دهنگیکێ تایبهت ده رده کات، ئیتر سه رجه م ئاژە لهکانی ئه و ناوه دواي ده که ون تاکو ههنگوینه که بخۆن.

جریوهی چۆله که کان ئاماژهیه کی ناشکرایه له سه ر گفتوگۆ و ئاخاوتنی چۆله که کان له نیوان خویاندا.

تییینی کراوه میرووله که شوینی خواردن ده دۆزیته وه، ده گه پیته وه بۆ خانه کهی، پاشان زۆر نابات به ژمارهیه کی زۆر میرووله ی هاو پیه وه به ره و شوینی خۆراکه که ده پۆن، ئه مهش به لگهیه له سه ر بوونی گفتوگۆ و لیک حا لی بوونیا ن.

یەکیك له زانایان ئاشکرایکرد، ئەو میرووله یه ی جیگای خواردنه که ده دۆزیته وه، کاتیك میرووله یه کی تر ده بینیت به په له کانی (ده ستیان) ده بهینن به یه کدا، به مجۆره زانیارییه کان بۆ میرووله که ی تر ده گوێزیته وه... و ی پرای ئەوه ش میرووله دۆزه ره وه که له پژیئنی (شرجیه) وه ماده ده یه کی بۆندار ده رده دات که پاسته وخۆ له و جیگایه ی خواردنه که ی لێیه درێژ ده بیته وه بۆ ئەو جیگایه ی کۆمه له ی میروولانی لی ده ژین!

ئاژه لانیس وهك مرقه گهل و نه ته وهی جیاوازیان ههیه

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَمِنْ دَابَّتٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَيْرٍ يَطِيرُ بِحَنَاجِهِ إِلَّا أُمَّمُ امْتَالِكُمْ﴾ الأنعام/٣٨، واته: هیه زینده وهه و گیانه به ریک نییه به سهه زه ویدا بپوات و هیه بالنده یهك به باله کانی بفریّت و نه وانیش ئوممهت و گه لیک نه بن وهك ئیوه.

ئایه ته که ئاماژه به وه ده دات که ئاژه لانیس گهل و کومه لی جیاوازیان ههیه، ههه گروپ و کومه لیک زمانیکی تاییه تی لیک تیگه یشتنیان ههیه. پیشتر خه لک بپوایان وابووه ئاژه لان ته نها بوونه وهه رگه لیک زیندوون، ده خۆن و ده خۆنه وه، به لام به بی ژیری و به بی ریکخستنی کاروباریان. وشه ی (دابة) له ئایه ته که دا سه رجه م زینده وهه ران ده گریتیه وه که له ئاودا ده ژین، وهك ماسی و خشوک و میرووه کان، هه روه ها بالنده کانیش به تاییه ت تر، له گهل نه وهی که زیاتر له دوو ملیۆن پۆلی ئاژه لان له سهه زه وی ههیه ... زانایان لیکۆلینه وه یان له سهه ره فتهاری ئاژه لان کردووه و بوونی خیزان و کومه لی پاسته قینه ی ئاژه لانایان ئاشکرا کردووه، گه وره ترین به لگه ش له سهه نه وه بوونی کومه له ی میرووه کانه.

هه ره نه ته وه یهك پزق و سهروشتی تاییه تی ژیانایان ههیه جیاوازه له نه ته وه کانی تر، وپرای نه وهش نه وه ته وانه له گهل به کتریدا ده ژین بیته وهی ده سترژی بکه نه سهه ره کتر. ههه تاکیک له وه ته وانه پزق و ته مه نی دیاریکرای ههیه، گه ره ته مه نی میش له ببری چه نه هه فته یهك چه نه

سالىك بوايه، ئەم نەتەۋەيە دەريا و وشكانى و كەشيان داگىر دەكرد و
لەگەلدا ژيان نەدەما !

گەر ژمارەى بالئندەكان كەم بكات (لە ژمارەى ئىستا)، ژمارەى
مىرووہەكان زياد دەبيت و ئەوہش دەبىتەھۆى خواردنى سەرجم
پوۋەكەكان و لەناوچوونى كىلگەكان و دوابەدواى ئەوہش نەمان و
تياچوونى ژيانى سەر زەوى.

گەر ژمارەى مارەكان كەم بكات، ژمارەى مشك زىاددەبيت و بەوہش
بەرۋوبومى كشتوكالى لەناودەچىت... بۆيە ھەر نەتەۋەيەك قەبارە و
ژمارەيەكى حسابكراوى ھەيە لاي خاى مەزن، تاكو ھاوسەنگى بەردەوام
بيت.

يەككە لەو مەسەلانەى گرنگە لىزەدا بە كورتى لىي بدويين پۆژوۋە لاي
ئاۋەلان:

١. دوپشك دەتوانىت سى سالى دوابەدوايىەك ھىچ نەخوات.
٢. بۆقەكان دەتوانن يەك سالى تەواو بەپۆژوۋ بن.
٣. مىشۋولە دەتوانىت ماوہى ٣٥كاتژمىر بەبى خواردن ھەلېكات.
٤. تيمساح لەتوانايدا ھەيە دوو سال ئاۋ نەخواتەوہ، كۆرپەكەشى
دەتوانىت ھەشت مانگ ئەوہ بكات.
٥. جالجالۆكەى تونىلى (نفقى) بەوہ ناسراوہ كە زۆرەى ژيانى بەبى
خواردن بەپى دەكات؟! بەشپۆرەيەك كە كۆى تەمەنى (٣٠٥رۆن)لە
دەتوانىت (٢٠٨) پۆژيان بەبى خواردن بژى، لەو ماوہيەشدا پىژەى
چالاكيەكانى لەشى (ميتابولىزم) بۆ (١/٤٠)ى ئاستە بنەپەتبيەكەى
دادەبەزىت.
٦. وشتەر دەتوانىت مانگىكى تەواو بەبى خۆراك و دوو ھەفتە بەبى
خواردنەوہى ئاۋ بژى.

بەرھەمھێنانی شیرى مالات لەنیوان گژوگیای ھەرسکراو و خویندا

پەرھەردگار دەفەر مویت: ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۚ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِۦ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ (النحل/ ٦٦)، واتە: بەپراستی لە بوونی مالات و (زیندەوەرانی جۆراوجۆردا) پەند و ئامۆژگاری ھەیە بۆتان و جینگای سەرنج و تێپارمانە، لەنیوان ئەو شتانەی کە لە سکیاندا ھەیە، لە گژوگیای ھەرسکراو و خویندا، شیریکی پاک و بێگەرد و خوش و بەتام بەرھەم دەھێنین بۆ ئەوانەی دەبخۆنەو.

ئەم ئایەتە پێرۆزە سەرنجمان بۆ داھێنانکاریی خوای مەزن پادەکیشتی ئە بەدیھێنراوانی و نایابی دروستکراوەکانیدا. وەھایکردوو شیر لەنیوان گژوگیای ھەرسکراو (پاشماوێ خۆراکی ھەرسکراو) و خویندا بەرھەم بێت. دۆزینەوێکانی زیندەوەرانی نوێ لەبارەی فرمانی ئەندامەکانی لەشەو پوونی دەکەن و کە کۆئەندامی ھەرسی ئاژەلان، خۆراک ھەرس دەکات و شلە دەمژیت و دەیگۆرێت بۆ خوین کە بەبۆرییە خوینەکاندا پێ دەکات لەپێناو خۆراک پێدانی سەرچەم خانەکانی لەشی ئاژەلە کە.

بێک لەو خوینە بۆ گوانی ئاژەلە کە دەچێت، پزێنەکانی شیر (الغدد اللبنية) لە گوانە کەدا پەگەزە پێویستەکانی پێکھاتنی شیر پوختە دەکەن و پاش ئەوێ شلە تایبەتی تێدا بەکار دێنن، شیر بەرھەم دێت کە تام و پەنگی تایبەتی خۆی ھەیە.

بەمجۆره، زانستی نوێ دەیسەلمینیت که شیر لەنتوان گژوگیا و پاشماوهی خۆراکی هەرسکراو و خوینەوه دەردەچیت، شیریکی پاک و خوش و بەتام.

بەپاستی ئەوه کرداریکی سەیر و سەرنجپراکێشه، بە بەردەوامی لە هەموو چرکەیه کدا لە لەشی ئاژەلە شیردەرەکاندا پوودەدات. خواردنی ئاژەلە که لە گژوگیا و دانەویڵە، لەدوای چەند کرداریکی تایبەتییه وه دەگۆڕین بۆ شیر، که بۆ مڕۆفە باشترین خۆراکه.

هه‌نگ

هه‌نگ ده‌فریّت، کارده‌کات، گولاو ده‌مزیت، خانه‌که‌ی دروسته‌کات، هه‌موو نه‌وه به‌ویست و وه‌حی خوای گه‌وره‌یه.

خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّعْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ اللَّبَالِ يَوْمًا مِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ﴾ النحل/٦٨، واته: په‌روه‌ردگاری تو (ئه‌ی مرؤف) نیگا و ئیله‌امی بۆ هه‌نگ کردوه که جیگا له کون و که‌لینی چیاکاندا بۆخوی سازبکات، هه‌روه‌ها له که‌له‌به‌ری دره‌خته‌کان و له‌و شوینانه‌ش که مرؤف بۆی ئاماده ده‌کات.

پاشان لی‌کۆلینه‌وه زانستییه نوێیه‌کان گه‌یشتنه ئه‌وه‌ی که خوای مه‌زن وه‌ها له هه‌نگ ده‌کات بۆ مزینی گولای گوله‌کان بفریّت، هه‌زاران مه‌تر له خانه‌که‌ی دوورده‌که‌وێته‌وه و دووباره بۆی ده‌گه‌ڕێته‌وه به‌بێ ئه‌وه‌ی هه‌له‌ بکات و بجێته خانه‌یه‌کی تروه‌ه. وێ‌پرای ئه‌وه‌ی خانه‌کانی نیو پوره‌ی هه‌نگ له‌ته‌نیشت په‌کتره‌وه‌ن... ئه‌مه‌ش له‌به‌رئه‌وه‌یه که خوای گه‌وره جوړه هه‌ستیکی کاره‌بایی موگناتیسی له‌جه‌سته‌یدا خولقاندوه.

په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بَطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَنُهُ، فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ النحل/٦٩، واته: پاشان (فی‌رمان کردوه که) له هه‌موو به‌روبوم

و (شیلە ی گولان و شتی بە سوود) بخوات و پێمان راگە یاندوو: ئەو
نەخشانە ی کە پەرە درگارت بۆ ی کێشاویت بە ملکە چییە وە نەنجامی بدە،
جا لە ناو سکی ئەو هەنگانە وە شلە یەکی پەنگ جیاواز دیتە دەرە وە کە
شیفای تێدا یە بۆ (زۆر نە خۆشی) خە لکی (سەرە پای تامی شیرین و
خۆشی)، بە راستی ئا لە مە شدا بە لگە و نیشانە ی بە هێزە یە بۆ کە سانێک
بیربکە نە وە.

لە دوا ی ئە وە ی هەنگ گولای گولە کان لە نیو لە شە بچووکە کەیدا
کۆدە کاتە وە، ئیدی لە شە بچووکە کە ی دە بێتە کارگە یە ک و ئەو گولاه بۆ
شلە یەکی ئە و تۆ دە گۆرێت کە شیفای بۆ مەرۆ تێدا یە.

ئە و وە سفە ی قورئانی پیروژ کە هەنگوین شیفای بۆ مەرۆ تێدا یە،
پاستییەکی زانستی یە و شیکاری یە زانستی یە کان بۆ ئە م ماددە یە ئە و
پاستییە یان سە لە ماندووە ... هەموو زانایان کۆکن لە سەر ئە وە ی هەنگوین
شیفای بۆ مەرۆ تێدا یە.

هەندێک لە وانە ی تە مە نی خۆیان بۆ لیکۆلێنە وە ی ژبانی میروووە کان
تەرخان کردوو، گە یشتونە تە پاستیگە ی سە یرو نامۆ کە دروستی
زانایاری یەکانی نیو ئایە تە کە دە سە لمێنن... چە ندین پۆلی هەنگ هەن لە
شاخە کان نیشتە جێن، لە ئە شکە وتی چیاکاندا پە ناگە ی خۆیان بونیات
دە نێن. چە ندین جوړی تر لە نیو کلۆری درەختە کاندا پە ناگە دروست
دە کەن، لە نیو ئە و کونانە ی لە قە دی درەختە کاندا هەن. کاتیکی ش مەرۆ
ویستی سوود لە هەنگوین وە رێگری ت مالبی کرد و خانە ی تایبە تی لە قور
یان تە ختە بۆ دروست کرد تا کو تیایدا ب میئیتە وە و بژی.

بەمجۆرە ئايەتەكە بۆمان پوون دەكاتەوہ كە چۆن ئەم مێروانە
بەئىلھامىكى خوايى، پەناگەى خۆى بونىيات ناوہ و دەنىن، ھەر لە
دېرزەمانەوہ تاكو پۆزگارى ئەمپۆ.

زانستى نوئ سەلماندوويەتى، ھەنگ بۆ يەكەمىن جار لە چياكاندا مال و
خانەى دروستكرد، پاشان لە درەختەكاندا و لەدوايشدا لەو خانە و
شوئنانەدا كە مەوۆ بۆى دەسازىننەت و دروست دەكات.

ماسی

خوای گه وره ده فەرمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِنَاسٍ لِّحِمِّ طَرِيقًا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ

فِيهِ﴾ (النحل/۱۴)، واتە: هەر ئەر و زاتە یە کە دەریای بۆ بارهینان و تا گوشتی تەپو تازە ی لێ بە دەست بێنن، تا لە ناویدا جوړە ها گەوهر و مرواری دەربێنن و لە دەست و ملی بکەن، دەبینیت کە شتی یە کان دەریا لەت دەکەن.

یە کێک لە و زیندە وەرانی لە دەریا و ئاوه کاندای دەژی، ماسییە.

گوشتی ماسی دەوڵە مەندە بە ماددە پڕۆتینی یە کان و فوسفۆر بە پێژە یەکی بەرز، فوسفۆر بۆ خانە زیندووە کان و چالاکیان پێویستە. ماسی زۆر کەنازی گرنگی تری تێدا یە وەک کالسیۆم و یۆد.

ماسی لە قولایی ئاو و لە نیۆ دەریا کاندای دەژی و خواردنیشی لە سەر پووه کە نقوم بووه کانی نیۆ قولایی ئاوه کە ماددە ی (بلاڤۆنا) ی تێدا یە و لە ماسولکە کانی دا خەزنی دەکات، خۆی پێی کاریگەر نابێت، بە لای بۆ مۆفی دەگوێزێتە وە کە زۆر خێرا پێی کاریگەر دەبێت. کاریگەر بوونیش بەم ماددە ی (بلاڤۆنا) یە پاش خواردنی ژەمیکی ماسی دەردە کە ویت لە وشکی گەروو و زمان و لێدانی هێمانە ی دل و ئارامییەکی تەواوی هەموو جەستە لە گەل ئارەزووی خەو و خەو تۆچکە دا.

لە بەر ئەرە ی ماسی پڕۆتینی نازە لی و ماددە ی (بلاڤۆنا) ی تێدا یە، بۆیە بۆ پێخۆڵە نەستورە زۆر بە سوو دە و دلە پاوکی و هاتنە وە یەکی پێخۆڵە و

ھەژان و ترشيتى گەدە كەمدەكاتهوہ. (بلادۇئا)ش بۇ نەخۇشى قورحەى گەدە و دوانزەگرى بەسوودە. (يۇد)يش لە چالاكکردنى پڙىنى دەرەقىدا پۇلى كاريگەرى ھەيە، چونكە (يۇد) دەچىتە پىكھاتەى ھۆرمۇنى (ئىرۇكسىن)ھوہ، بۇيە لە وناوچانەى دوورن لە دەريا و سەرچاوەى كانزاي (يۇد)يان نىيە، پڙىنى دەرەقى گەرە دەبىت و كەسەكە توشى ئەو نەخۇشىيە دەبىت كە پىيدەوترىت درمى (لاجوتىر الجھوظى)... ئەم كەرەبوونەش لەسەر شىوہى لووى گەرە (ورم كىير) لەپىشەوہ لەسەر گەردن دەرەكەوئىت، (يۇد) چارەسەرى ئەم حالەتە دەكات و دەيگەرئىتەوہ بارەكەى پىشووۋى. ھەرەھا ھۆرمۇنى (ئىرۇكسىن) بەرپرسە لەكردارى بالغبوون لە نىرىنەدا.

سەد گرام لە ماسى ئەم ماددانەى تىدايە: ۱۶گرام پىرۇتىن و ۹گرام چەورىيەكان و ۲۰گرام لە كالىسيۇم و دوو گرام لە ئاسن و نىو گرام پۇتاسيۇم و فۇسفۇر و بىرېك فېتامين (B).

ئەو ئاژەل و مېروانەى لە قورئاندا ناويان ھاتووە

لە چەند جېگايەكى جياوازى قورئانى پېرۆزدا ئاماژە بە ئاژەل و مېرووہەکان دراوہ، جا يان بۆ ھەرامکردنە (وہک بەران) يان باسکردنى وەسفىكى خراپى ھەندىک مرقۇفە (وہک گویدرێژ و وشتەر و مېشووہ و مېش و جالجالۆکە) ياخود پېرۆزى پېدان (وہک ئەسپ).

چەند سورەتېكى قورئان بەناوى ھەندىک لە ئاژەل و مېرووہە ناوئران، ئەوانىش: البقرە - النحل - النمل - العنكبوت - الفيل - الأنعام.

لە قورئاندا ئاماژە بە ئاژەلەن دراوہ بەشێوہىەكى گشتى، وہک (الدَّابَّة) ١٤ جار، (الدَّوَاب) ٤ جار (جا مەبەست لىى بەدېھتێراوہکانە (بە مرقۇفیشەوہ)، چونکە بەسەر زەویدا دەپوات، ياخود ھەرتەنھا ئاژەلەن دەگریتەوہ يان ئەو مېروانەى بە کرۆژەرى درەختەکان ناسراون. ھەروہا جانەوہرانى کۆتايى دونيا کە وہک نیشانەىەكى پۆزى دوايى دەردەکەون)... (طير) لە قورئاندا ٣٤ جار ھاتووہ و (طائر) ٥ جار. (لەوانە بالئندەى ئەبابيل و بالئندەى ئىبراھىم و عيسا و ئەو فرىشتانەى دەفېن)... وہ (الجوارح) يەک جار ھاتووہ (جا لە ئاژەلەن بېت وہک سەگەکان ياخود پەلەوہر و بالئندە بېت وہک بان)... ھەروہا (السَّبُع) ھاتووہ وہک ئاماژە بۆ ئاژەلانى وہک شىر و پلنگ و گورگ و تانجى و کەمتيار و ھاوشىوہى

ئەوانە ... (الأنعام) یش که (وشتەر و مانگا و مەپ و بزێ دەگریتهوه) ۳۲ جار
 هاتوو و هەر لە سورەتی (الأنعام) دا چوار جار دووبارەبووئەوه .
 لە سورەتی (الأعراف) دا زۆرتەری ژمارە ی ناوی ئاژەل و میروو هاتوو ،
 باسی ۱۰ جۆر کراوه : وشتەر و مانگا و مار و کوللە و ماسی و بالئەدی
 شەلاقە و بۆق و ئەسپی و مەیمون و سەگ ... هەر لە قورئانی پیرۆزدا
 هەندێک لە بەروبومە ئاژەلییه گەرنەکان بۆ خۆراکی مەوی هاتوو : وهك
 (البیض المکنون) هیلکە ی کپ لە سەر کەوتوو و (العسل) هەنگوین و (اللبن)
 شیر و (الأوبار) توك و موو و (الجلود) پیتست و (الصوف) خوری و (اللحم)
 گوشت و (الشحوم) چەوری .
 ئەم خشتەیه ریزبەندیی ئەو ئاژەل و میروانەیه که لە قورئاندا ناویان
 هاتوو (بەپیتی پیتە هێجائییهکان) لە گەل ناوی ئەو سورەت و ئایەتانە ی
 تیاياندا هاتوون .

ناوى نازده له ناوهاتووه كان له قورئاندا	ناوى سورته و ژمارهى ثابته كان كه ناوه كانى تيدا هاتووه
الإبل - الناقة - (البحيرة) - (السائبة) - (الوصيلة) - (الضامن) - الجمال - (الحام)	الأنعام (١٤٤) الفاشية (١٧) هود (٦٤) الأعراف (٧٣، ٤٠، ٧٧) الإسراء (٥٩) الشعراء (١٥٥) القمر (٢٧) الشمس (١٣) الحج (٢٧) المائدة (١٠٣)
البعوضة	البقرة (٢٦)
البغال	النحل (٨)
البقرة - البقر - العجل (ويشمل عجل إبراهيم السمين و عجل له خوار الذي اتخذه بني إسرائيل إلها)	هود (٦٩) البقرة (٦٧، ٥١، ٦٨، ٦٩، ٥٤، ٩٢، ٩٣، ٧١، ٧٠) الأنعام (١٤٤، ١٤٦) النساء (١٥٣) الأعراف (١٥٢، ١٤٨) طه (٨٨) الذاريات (٢٦) الأعراف (١٠٧) الشعراء (٣٢) طه (٢٠) الأعراف (١٢٣) القمر (٧)
الثعبان - الحية الجراد	
الحمار - الحمير - حمر	الجمعة (٥) النحل (٨) لقمان (١٩) المدثر (٥٠)
الحوت - الحيتان - اللحم الطري (السماك) - صيد البحر وطعامه	الكهف (٦٣، ٦١) الصافات (١٤٢) القلم (٤٨) الأعراف (١٦٣) فاطر (٢١) المائدة (٩٦) البقرة (١٧٣) المائدة (٣) الأنعام (١٤٥) النحل (١١٥)
الخنزير	
الخيول	آل عمران (١٤) الأنفال (٦٠) ص (٣١)
الذئب	العاديات (١)
الذباب	يوسف (١٧، ١٤، ١٣)
السلوى	الحج (٧٣)
الضأن - النعجة - ذئب عظيم (الكبش)	البقرة (٥٧) الأعراف (١٦٠) طه (٨٠)
الضفادع	الأنعام (١٤٣) ص (٢٤، ٢٣) الصافات (١٠٧) الأعراف (١٢٣)

ناوی ئاژه له ناو هاتوو هکان	ناوی سورهت و ژماره ی نایه ته کان که
له قورئاندا	ناوه کانی تیدا هاتوو ه
العنکبوت	العنکبوت (۴۱)
الغراب - الغرایب	المائدة (۳۱) فاطر (۲۷)
الفراش	القارعة (۴)
الفیل	الفیل (۱)
القردة	البقرة (۶۵) المائدة (۶۰) الأعراف (۱۶۶)
القسورة (الأسد باللغة الحبشية) -	المدثر (۵۱) المائدة (۳)
السبع	
القمل	الأعراف (۱۳۳)
الکلب	الأعراف (۱۷۶) الکهف (۲۲، ۱۸)
المعز	الأنعام (۱۴۳)
النحل	النحل (۶۸)
النمل	النمل (۱۸)
الهدد	النمل (۲۰)

له خسته که وه ده رده که ویت که قورئانی پیروژ ۲۷ پۆلی ئاژه لانی باسکردوو ه. شیرده ره کان زیاتر له وانی تر هاتوو (۱۲ جۆریان): چواریان له ئاژه له کاویژکاره کان و سیانی گوشتخۆر (شیر- سهگ- گورگ) و چوار له وانه ی بۆ سواری به کاردین (ئهسپ- هیستر- گویدریژ- فیل) و (به راز و مهیمون)... له گه ل هه شت جۆر میروو و سێ جۆر بالنده و یه ک جۆر له هه ریه که له ماسی و خشۆک و وشکاوه کییه کان.

له م به شه دا به کورتی چه ند زانیارییه کی سه ره تایێ له سه ره ریه که له و ئاژه لانه ده ده ی، به هیواین ئه مه سه ره تایه ک بیته بۆ خوینه ر که خۆی به دوا ی زانیاری زیاتر له باره ی ئه م ئاژه لانه وه بگه ریت.

(۱) وشتر (الإبل - Camel)

خوای گەرە دەفەر مویت: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾ الفاشیة/ ۱۷. واتە: ئایا ئیۋە سەرئىجى وشتر نادەن چۆن دروستکراۋە.

لەبەر ئەۋکۆمەلە خەسلەت و تايبەتمەندىيە سەیر و سەرسامکارانەى لە پىکھاتەى لەشى وشتردايە، خوای گەرە ھانى مەۋف دەدات لىي بېوانىت و بە وردى تەماشای تايبەتمەندىيەکانى بکات.

وشتر بېزانگى درىژى ئەستورى ھەيە لە باشبىنى لە شەۋ و پۆزىشدا يارمەتى دەدات. لە لوتى وشتردا ئەۋھەۋا گەرمەى ھەلیدەمژىت شىدار دەبىت و لە ھەناسەدانەۋەشدا ساردى دەکات تاكو ھەلمى ئاۋەكە بۆ لەشى بگىرپىتەۋە، لوتى وشتر وىكچۈۋى ئامىرى كۆندىشەنە. پىستى وشتر بە بەراۋرد بە ئاژەلانى تر ئەستوورترە، ئەمەش نەگەيەنەرىكى (عازل -

جياكەرەۋە) يەكى گەرمى دروستدەكات و كەردارى ھەلماندن كەمدەكاتەۋە. ھەستى بۆنكرەنى بەھىزە، دەتوانىت لەدوورى يانزەدە كىلۆمەترەۋە بۆنى ھاورپىكانى بکات. لىۋى سەرەۋەى جۆرىكە خوارەنى پوۋەكە دىكاۋىيەكانى بۆ ئاسان دەبىت و ۳۴ ددانىشى ھەيە.

ھەندىكىان (لە جۆرى عەرەبى) كۆپارىكىيان لە چەۋرى لەسەر پشت ھەيە و ھەندىكىشىيان

دوانيان ھەيە، ھەركات بىيانەوئەت بە ئاسانى دەتوانن چەوريە
خەزەنكراوھەكەي كۆپاريان سەرف بکەن، بەھۆي جولە و فاکتەري
کيشکردن. قىيتى و بەرزى كۆپار نيشانەي تەندروستى باشى وشتەرە و
كۆپارى بچوکيش نيشانەي نەخۆشيبەتەي.

وشتەر لەسەر برسېنتى و تينويىتى ئارام دەگرېت و لە ديوارى گەدەيدا ئاو
و خۆراك خەزن دەکات. ئەو خەسلەتەي و لە وشتەر دەکات بەرگەي
نارەحتەي پيگا و گەرما بگريت بەبى خواردن و خواردنەو ئەوھەي کە
جەستەي بەشيۆھەيەك خولقيئراوھ زۆر خەزن بکات و کەميش و ن بکات.
توانايەکی گەورەي ھەرسکردن و مژيني ھەيە و دەردراوھ کانيشى (ئارەق،
ليک، ميز و پيسايى) کەمن... ھەرۆھە زۆر لە و ژارەي بۆ ژينگە ديت وەك
(يوريا) ئەم ئاژەلە پاريزگارى ليدەکات، وشتەر ھاوپرېي ژينگەيە. ئەم
خەسلەتەي دوايان رافەي ئەو پيئەمبەر (ﷺ) دەکات کە
لەدواي خواردنى ژەميک گوشتى وشتەر دەستنوؤژ بگريت.

خپۆکە سورەکانى خوئىنى ھيلکەين، ئەم شيۆھەي لە بالئەدەکانيشدا ھەيە
تاکو وەھا لە لەشيان بکات سوک و جولە ئاسان بن، ھەرۆھە ئەم شيۆھ
ھيلکەيبە دريژکۆلەيبە ھەنديجار پويشتن و دەرچوونى خوئيش لەناو بۆرى
و مولولەکانى خوئندا ئاسان دەکات، پويىنى خوئن ئاسان دەکات و
نەگەري وەستانيشى زۆر کەم دەکاتەو. وشتەر دەتوانيت زياتر پاريزگارى
لە شلە ئەليکترولييتيبەکان (کانزا و خوئپەکان) بکات لە لەشيدا، بەوھەش
چالاکى و زيندوويەتەي لەو کەشە سەختەي بياباندا زياتر دەبيت.

وشتەر دەتوانيت ۲۰۰ ليتر ئاولەماوھى ۲۴ کاتژميردا بخواتەو.
دەتوانيت بەتەنيا بەخيىرايى ۲۰ کيلۆمەتر لە کاتژميرکدا بۆ ماوھى ۳ رۆژ و
بە کەسيکيشەوھە کە لەسەر پىشتى بيت ۱۲ کاتژمير بە بەردەوامى بەبى ئاو

و خۆراك بەرپىدا بىروات. دەتوانىت ۴۰٪ ى شىئى لەشى ونبكات بىئەوۋى
كارىگەرى خراپى لەسەر دروستىت، لەكاتىكدا ئەگەر زىندەوهرانى تر ۱۲٪
ى شىئى لەشيان لەدەستبەدەن دەمرن و تىادەچن.

پىستى و شتر بۆ پىلاو بەكاردىت و توکەكەى بۆ پۆشاك و شىر و
گۆشتەكەشى بۆ خواردن. شىرى و شتر تاكە شىرى ئاۋەلانە كە فىتامىن
(C) ى تىدايە، ئەم فىتامىنە پارىزگارى لە شىرەكەى دەكات بۆ ماوۋەيەكى
درىژ بەبى خراپىوون بىمىنىتەوۋە. شىرى و شتر بۆ چارەسەر بەكاردىت،
ئەمەش راستىتى زانستى بوونى ئەو ئامۇزگارىيەى پىغەمبەر (ﷺ) پوونت
دەردەخات كە پىنمايى دەدات بۆ بەكارهينانى شىرى و شتر (تەنانەت
مىزەكەشى!) بۆ چارەسەر كردن.

ئاۋەلىكى پىكەتە سەير و بەهيز، كەچى بۆ مەۋە پامكراۋە.

(۲) میښووله (البعوضة - Mosquito)

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَآ أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ

بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ﴾ البقرة/۲۶. واته: به پاستی خوا شهرم ناکات هر نمونونه به بهیښته وه (به بچوکتین دروستکراوی) میښووله به یا له ویش بچوکت. جا نه وانه ی باوه رپان هیناوه، چاک ده زانن که نه م نمونونه پاسته و له لاین په روهر دگاریانه وه به، به لام نه وانه ی که کافر و بی پروان ده لاین: خوا مه به سستی چیه به له م نمونونه به دا؟ زوړیکې پی گومپاده کات و زوړیکې تریشی پی هیدایه ت و ریښمونی ده کات به لام دیاره که جگه له لار و ویر و یاخی و تاوانباران که سی تری پی گومپا نابیت.

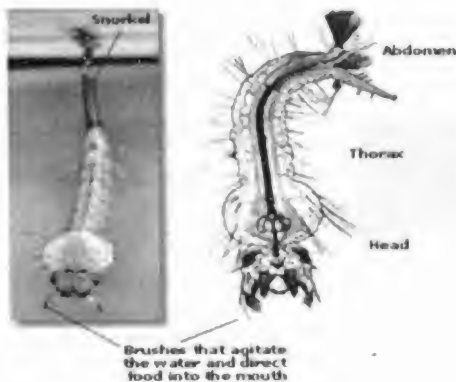

بوچی خوی گه وره له هینانه وه ی میښووله به نمونونه شهرم ناکات؟ چونکه هق و پاستی به و زاتی خودا گوښه لیک سیفه تی سهیری پیداه.

میښووله له میرووه دووبالیه کانه و له گه ل میښدا

لە هەمان خێزان، مېشوو لە هەموو جيهاندا هەن جگە لە جەمسەرەکان و لە بەرزایی ٥٥٠٠ مەتر و نزمایی ١٢٥٠ مەتر لە ئاستی پووی دەریاوە.

مېشوو لە ٣٤ پەگەز یان جۆری هەیه و ٣١٠٠ پۆل دەگرێتەو. لە ماوێ ژيانیدا نزیکەى هەزار گەرا (لە هەر جارێکدا ١٧٠ گەرا) لە ئاوی وەستاو (مەنگدا) دادەنێت... مێیهى مېشوو لە گەراکانی پێیه بەهۆی وەرگری هەستیار که لە ژێر سکیدا هەن لە جیگایه کی گونجاو دەگرێت بۆ دانانی گەراکانی، که جیگایه کی دۆزییه وە دایاندەنێت. درێژی هەر گەرایه ک لە ١ مەتر تێپەڕناکات. لە دواى دانانی گەراکان که پەنگیان سپییه و لە دواى تێپەڕبوونی ١-٢ کاتر مێر لە کرداری دانانه که، پەنگه کی بۆ پەش دەگرێت (مەبەست لە پەنگ گۆرپه کهش پارێزگاری و شاردنه وەیانە لە مێروو و بالندەکان، تا نەبنە خۆراکی ئەو زیندە وەرانه)، هەندیکیان بە پێی ژینگه که یان پەنگیان دەگۆڕن.

پاش ٣-٨ پۆژ گەراکان
دەتروکێن و کرمۆکهکان
دەردەچن و لەپاش
تێپەڕبوونی ٩-١٤ پۆژ
مېشوو لەیه کی کاملی لی
پێکدیت و بەهەوادا دەفرێت.
لە دواى ئەوێ مېشوو لە
لەسەر لەشی که سێک

(خانه خۆی) دادەبەزێت، بە دەردانی سێکەریکی جیگایی (موضعی) پووی
پێسته که شیدار دەکات بۆ ئەوێ بە ئاسانی خورتومه کی بە ناو پێسته که دا
(وەک دەرزى) یەک ببات. ئەم خورتومه شەش بەشی لاوه کی تری هەیه

(وهك چه قۆ وه هان) خورتومه كه له سه ر پووی پێسته كه جیگیر ده كه ن تاكو به ئاسانی بچیته نێو نزیكترین خوینبه ری پووکارییه وه، ئهم میرووه توانایه کی باشی هیه له جیاکردنه وه و ههستکردن به خوینبه ره كان، میشووله كه پێسته كه كونده كات و پاشان خوین ده مژیت... نهی نی گواسته وه ی نه خوۆشی به هۆی میشووله وه له كرداری هیلنجدانیا یه تی كه له هه موو مژینیکی خویندا ده یكات، ئه وه ی مژویه تی له له شیكه وه ده بیات بۆ له شی كه سێکی تر تا له كۆتاییدا ژمه خواردنیکی نوی به ده ستنییت.

میشووله له پژی (لیك) كه كانیدا ماده ده یه کی دژمه یه هیه وهك (EDTA) وایه، وه ها له خوینه مژاوه كه ده كات به به رده وامی هه ر به شلی بمینیته وه و ئاسانیش بچیته له شی وه و دووباره له سه ر له شیکی تر بیهینیته وه.

كاتیك میشووله ئامانجیك ده دۆزیته وه جیگایه کی دیاریكراو به هۆی خورتومه كه یه وه دیاریده كات... میشووله ده رزییه کی به داپۆشه ریکی تایبته داپۆشراوی هیه، هه ركات خوینی مژی ده ریده كاته وه. پێست به هۆی ئهم ده رزییه وه كون نابیت، به لكو به هۆی لیوی سه ره وه یه وه ده بیته كه وهك چه قۆ وه هایه و لیوی خواره وه شی ددانی لاری پووه و ناوه وه ی پێوه یه.

لیوی خواره وه کاری (مشار) ده كات واته وهك مشار ده جولیت و به هۆی لیوی سه ره وه پێسته كه شه ق ده كات، هه ر له جیگای شه قبوونه كه وه ده رزییه كه ده چیته ژووره وه تاده گاته خوینبه ر و كرداری مژینه كه ده ست پێده كات. له ماوه یه کی كورتدا ئه نزیمه كانی له شی كه سه كه كه خوینی ده مژیت هه لده ستیت به مه یاندنی خوین له و جیگایه دا، به لام میشووله كه ماده ده یه كه له له شیدا دروستده كات و بۆ خوینیه ری مژوی ده رده كات له و

ناوچهیه دا، ئەوێش بۆ پێگه گرتن له مه یاندنی خوین، به وجۆره ش کاری مژینه که ته واد ده بیئت.

ناسراوترین جۆری میشووله (ئه ئۆفیلس)ـه که ترسناکترین جۆریانە و میکروبی نه خووشی مه لاریا ده گوێزێته وه. میشووله پێژهی ٩٠٪ی ئه نه خووشییانه ده گوێزێته وه که به هۆی میرووه کانه وه توشی مرۆف ده بن. نێره ی میشووله خۆراکی له سه ر مژینی پوهه ک و گوڵ و گولاه کانیانه، به مجۆره ته نه ا مییه کان خوینی ئازهل و مرۆفه کان ده مژن. وه ک له ئایه ته که دا میشووله (بعوضه) به مئ هاتوو... نه ئینی تاییه ته نه ئیتیشی له مژینی خوین که رانیه تی به دوا ی سه رچاوه ی پرۆتیندا بۆ به ره مه هینان و پێگه یاندنی که راکانی، ئه و جه خت ده کاته وه له سه ر مژینی خوین تا پارێزگاری له وه چه ی خۆی بکات.

میشووله ئامیژیکی زۆر هه ستیاری هه سترکردن به گه رمی هه یه (ئه ندازه ی هه ستیارییه که ی ١٠٠\١ پله یه). به کاره ئینانی تیشکی ژێر سوور له و شه به نگه دایه که میشووله ده توانیئت ببینیئت و به هۆیه وه له توانایدا یه هه ست به که سی خه وتوو و بیدار بکات، جیاوازی بکات له نێوان دایک و باوک و مندال و ته نانه ت ئافره تی سکپر و ئافره تی تر دا.

میشووله ١٠٠ چاوی کۆکراوه ی هه یه له دوو چاوی ئاوێته دا که به سه ریه وه یه تی به شیوه ی شانه ی هه نگوین. چاوه کانی میشووله ئاماژه کان وه رده گرن و بۆ ده ماخی ده گوێزنه وه.

ئهم میرووه ٤٧ ددان له ده میدا هه یه و وه ک هه ر میروویه کی تر دوو شاخی هه ستیاری هه یه و سکی له ٧ به ش پیکدیئت و سوپیکی ساده ی خوینی هه یه. شه ش قاچی هه یه له گه ل دوو بالی لاواز و ته نک له پشت دوو باله که ورده که یه وه.

بنه مای کۆنه ندامی هه ناسه دانی کرمۆکه ی میڤشوله (Lervae) لوله یه کی ناو بۆشه که به ره و دهره وه ی ئاوه که دهریده کات تا به هۆیه وه هه ناسه بدات. کرمۆکه که به هه لگه پاره یی له ئاوه که دا خۆی نقوم کردووه، بۆ پێگرتن له چوونه ژووره وه ی ئاو بۆ نیو ئه و لوله یه میڤشوله که مادده یه کی که تیره یی دهرده کات... ئه م میرووه له پێی ئه و لوله یه وه هه ناسه ده دات و هیه ئاو یکیشی تی ناچیت.

(٣) ھېستەر (البغال - Mules)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ النحل/٨، واتە: ئەسپ و مایین و ھېستەر و گویدریژی (بۆ بەدھێنان و تا بۆ) سواری و گواستەو بە کاریبھێنن. (سەرەپای) دیمەنی قەشەنگیان. و شتی تریش دروستدەکات (کە ئیستا ئێو) نایانزانن.

ھېستەر دوو پرەگیکە لە جووتبوونی گویدریژ و ئەسپەو دەروستدەبێت. قەبارەى ئەسپ وەرەگریت و سێفەتى گویدریژی ھەبە. بۆیە ئەو ھى دروستدەبێت بە ھێزترە، ئەو ھى زیاتریش بە ھیزی دەکات نە زۆکییە کە ھى. ھۆکارە کە شى ئەو ھى کە ژمارەى

تاکی کرۆمۆسۆمى ھەبە (٦٣ کرۆمۆسۆم)، لە ئێوەندى کرۆمۆسۆمەکانى گویدریژ (٦٢ کرۆمۆسۆم) و مێیەى ئەسپدایە کە ژمارەى کرۆمۆسۆمەکانى (٦٤ کرۆمۆسۆم) ھە.

(٤) مانگا (البقره - Cattle)

مانگا له چه ند جیگایه کی قورئانی پیروژدا ئاماژه ی پیدراوه و
سوره تیکیش به ناویه وه ناوئراوه.

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ
إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا يَكْرُ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَأَفْعَلُوا مَا تَأْمُرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا
ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ
لَوْنُهَا تُسْرُ النَّظِيرِ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشْبَهُ
عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ
وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيبَةَ فِيهَا قَالُوا لَئِنْ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبْحُوهَا وَمَا

كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿البقرة/ ٦٨-٧١﴾ واته: وتیان له په روه ردگارت داوا بکه
بۆمان پوونبکاته وه نه و مانگایه چۆنه؟ موسا وتی: خوا ده فه رمویت: نه و
مانگایه نه پیره و نه پارینه به لکو میانه ساله (نیتر نه وه نده قوولی
مه که نه وه) چ فه رمانیکتان پیدراوه جیبه جیی بکه ن. که چی وتیان: له
په روه ردگارت داوا بکه بزانی پهنکی چۆنه؟ موسا وتی: خوا ده فه رمویت:
نه و مانگایه پهنکی زهردی توخه، ته ماشا که رانی به سه بیرکردنی دلخوش
ده بن. که چی هه ر وتیان: له په روه ردگارت داوا بکه تا به ته واوی بۆمان
پوونبکاته وه بزانی نه م مانگایه چۆن مانگایه که؟! به پاستی نه م
مانگایه مان بۆنادوززیته وه، نه گه ر خوا ویستی له سه ر بیته ده یدوزینه وه و
پیمان لیی ده که ویت. موسا وتی: خوا ده فه رمویت: نه و مانگایه هیشتا

پانه‌هینراوه، بۆ جووت کردن و زه‌وی کیلان و ئاودیری کشتوکالی پی
نه‌کراوه، یه‌ک په‌نگه و په‌له په‌له نییه. ئه‌وسا وتیان ئا ئیستا ئیتر هه‌والی
پاسته‌قینه‌ت پیداین (ئیت‌ر دوا‌ی هه‌ول و کۆششیکی زۆر به‌ده‌ستیان هینا) و
سه‌ریان بری، هه‌رچه‌نده خه‌ریک بوو ئه‌و کاره نه‌که‌ن.

چۆنیه‌تی هه‌لبژاردنی باشت‌ترین مانگا و گرنگ‌ترین خه‌سله‌ته‌کانی، وه‌ک له
ئایه‌ته‌کاندا ئاماژه‌ی پیدراوه به‌پیی پای زانایانی پا‌ه‌کاری قورئان ئه‌وه‌یه
که: (١) ته‌مه‌نی مامناوه‌ند بی‌ت، زۆر ته‌مه‌ن که‌م نه‌بی‌ت شیر به‌ره‌م
نه‌هینیت یاخود که‌م به‌ره‌م بی‌ت، پیریش نه‌بی‌ت که‌ دیسانه‌وه به‌ره‌می
شیری که‌م بدات. زانیارییه‌کی چه‌سپاوه که‌ مانگا دوا‌ی دووه‌م و سییه‌م
جاری زاینی، واته‌ ته‌مه‌نی ٤-٥ سالانی به‌ره‌میکی زۆر ده‌دات و پاشان
ورده‌ورده به‌ره‌مه‌که‌ی که‌م ده‌بی‌ته‌وه.

(٢) په‌نگی زه‌ردییکی تۆخ بی‌ت، واته‌ زۆر مه‌یله و سپی بی‌ت. په‌نگی
سپیش دیسانه‌وه په‌یوه‌ندی به‌ به‌ره‌مه‌هینانه‌وه هه‌یه. په‌نگی سپی گه‌رمی
و پووناکی ده‌داته‌وه (به‌پێچه‌وانه‌ی په‌نگی په‌شه‌وه که‌ هه‌ل‌یانده‌مژیت و
به‌وه‌ش به‌ره‌می که‌م ده‌بی‌ته‌وه به‌تایبه‌ت له‌ وه‌رزی هاویندا) ئه‌مه
له‌کاتی‌کدا که‌

به‌ره‌می مانگای
سپی له‌ هاویندا
به‌ره‌مه‌که‌ی
زۆره به‌ه‌مان
تیک‌پراییه‌کانی
زستان.

(٣) مانگاگە بە ھێز بێت و شەکت نەبووبێت و بۆ کیلان بەکارنەیت، چونکە ھەموو ئەمانە لە سەر حسابی بەرھەمەکی دەبێت، کەمی دەکاتەوہ.

(٤) ھەروەھا ھیچ نەنگییەکی دیار لە لەشیدا نەبێت.

ئەو خەسلەت و پێوەرانە لە لایەن زانایەکیان پەسپۆر و پزیشکیکی فیتیرنەری یاخود ئەندازیاری بەروبوومی ئاژەلپێوە نەگوتراون، بە لکو لە نیگادا لە لایەن زانای ھەموو شت و خوای جیھانیانەوہ ھاتووہ.

مانگا لە ھەموو جیھاندا ھەبێت جگە لە ناوچە ساردەکان. لە لەوێرگا و میرگەکاندا بە خێو دەکرێت لە پێناو گوشت و شیر و پێستە کەیدا. ھەروەھا بە کار دەھێنرێت بۆ کیلان و پراکیشان و ھەندێجاریش ھەلگرێتی قورسایەکان. شاخیکی مامناوہندی ھەیە. ماوہی سکپیری ٢٨٥ پۆژە و کیشی بێچووہ کە دواي زاینی نزیکە ٢٠ کیلوگرامە کە پێویستە پۆژانە ٨ لیتر لە شیری دایکە کەیی پێدەری.

لە پێنمایەکانی پێغەمبەرە (ﷺ) کە گوشتی مانگا نەخۆشی پێوەیە و شیرەکەشی دەرمانە. گوشتە کە ی گرفتبوون دروستدەکات بە ھۆی پێشالە ئالۆزەکانییەوہ، بە لām دەربارە ی شیرە کە ی لەم دوايانەدا دۆزرایەوہ کە ترشە لۆکی چەوری ناتیری تێدایە لە جۆری ئۆمیگا-٣ (لە دیارترینیان Prostaglandin) بە کە بەرگریکردن (مناعة) ی لە شەئەو کەسە ی دەبخواتەوہ، دژی نەخۆشییەکان زیاد دەکات.

گوێرە کە بێچووی مانگایە، مانگا لە دواي ٩ مانگ گوێرە کە ی دەبێت و ماوہی ٨ مانگ لە لایەن مانگا دایکە کەوہ بە خێو دەکرێت و چاودێری دەکرێت، دەگونجێت لە ماوہیەدا گوێرە کە کان گژوکیا بخۆن.

ناوی گوێره‌که‌ش له‌ قورئاندا هاتوو: ﴿فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِۦ فَجَاءَ بِعِجْلٍ
 سَمِينٍ﴾ الذاریات/۲۶. واته: ئیتر خۆی دزییه‌وه و چوو به‌هاواری خیزانی،
 گوێره‌که‌یه‌کی قه‌له‌ویان بوو (سه‌ری بپی و سووریان کرده‌وه و) هیئای.
 خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمویت: ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۚ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِۦ
 مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ النحل/۶۶. واته: به‌پاستی له
 بوونی مالآت (و زینده‌وه‌رانی جو‌راوجۆردا) په‌ند و ئامۆژگاری هه‌یه‌ بو‌تان و
 جیگای سه‌رنج و تی‌پامانه، له‌نیوان ئه‌و شتانه‌ی له‌ سکیاندا هه‌یه،
 له‌گژوگیای هه‌رسکراو و خویندا، شیریکی پاک و بی‌گه‌رد و خوش و به‌تام
 (پڕ له‌ هه‌موو ماده‌یه‌کی خۆراکی) پیشکه‌ش به‌ئێوه ده‌که‌ین تا بینۆشن.

(٥) مار (الثعبان - الحية - Snake)

خوای گەورە لە بارە ی ماره گەورە کە ی موسا پیغەمبەرەو (سەلامی خوای لیئییت) دەفەر مویت: ﴿فَالْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ﴾
الأعراف/١٠٧. واتە: (موسا) گۆچانە کە ی فرییدا و دەستبە جی بوو بە ماریکی ئاشکرا.

(ثعبان) ماریکی گەورە و درێژە و هەندێجار مەبەست لیی ماری نێرە. ئەمبۆرە لە زۆربە ی خشۆکەکان زیاتر توانای ژیا نی هە یە لە بوار گەلی فراوانی گەرمیدا. بە درێژکۆلە یی لەشی جیا دە کرێتەو کە هیچ پەلیکی نییە. بڕبڕە ی پشتیشی جوړێک جوڵە ی هە یە دە توانیت بارزبات، مار پێلوی نییە بۆ یە چاوی داناخات.

هەندێک لە ماره کان بە دەوری نیچیرە کە یاندا پیچ دەخۆن و پەستانی دەخەنە سەر و دەیکوژن و پاشان لوشی دەدن. مار دە توانیت ئاژە لی گەورە تر لە سەری خو ی بخوات. هە یانە دە توانیت ئاسکێک بکوژیت و بیخوات بە هو ی ئەو وە کە دە توانیت کو ی ئیسکی دەمی پێکەو بە جوڵینیت، چونکە کاکیلەکانی پێکەو نە بە ستراون.

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿

فَالْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ﴾ الشعراء/٤٥. (تلقف) واتە بە خێرای و باشی نیچیرە کە ی دەخوات. ئایەتە کە واتە: موسا گۆچانە کە ی فرییدا، هەرچی درۆ و

دەلەسە و گوريس و داريان هەبوو، هەر هەمووى هەلگوشى و لەناوى دا.
ژار تاکە ھۆکارى خۆپاریزی مار نىيە، ماری گژوگيايى ئەوروپى
بە دەردانى شلەيەکی بۆن ناخۆش پارێزگاری لەخۆى دەکات. ماری لوت
چە ماوەش خۆى وەک مردوو پيشان دەدات و بە پشتدا خۆى
هەڵدەگێرێتەو. زۆرينەى مارەکان ژاريان هەيە وەک (ماری کۆبرا) کە لە
هيند و چين هەيە و هەندیکيان درێژيان دەگاتە پێنج مەتر و زیاتریش.

لەبارەى جولەى مارەو خۆى گەورە دەفەرموێت: ﴿قَالَقَهَا فَإِذَا هِيَ
حَيَّةٌ تَسْعَى﴾ طە/٢٠. واتە: هەر کە فڕى دا، بوو بە ماریکی زیندوو،
بەخیرایى دەجولایەو.

لەپاستیدا ماری درەختان دەجولێن و بەنیو درەختەکاندا بەخیرایەکی
زۆر خۆدەخلیسکێنن و دەجولێن. ماری بیابانیش بەشیوەیەکی لولپێچى
دەجولێن تا لەنیو لمی بیاباندا خۆ نوقم دەکەن (ئەم کارەش وەک هەلاتن
لە گەرمای بیابان ئەنجام دەدەن).

مارە دەریاییەکانیش (کە لە پۆلى ماسییەکان دادەنرێت) زۆربەیان بۆ
هێلکە دانان بەرەو کەنارەکان ناچن، بەلکو هەر لە لەشى خۆیاندا هێلکەکان
دەتروکێنن و بێچووی زیندوو لە دایک دەبێت و دەشتوانێت مەلەبکات. ئەم
مارانە بەتەواوى ئاوین و لوتیان زمانەى تاییەتى هەيە پێ لە
چونە ژوورەو هەى ئاو دەگرێت بۆ نیو لەشیان.

(۶) کولله (الجراد – Grasshopper)

کولله له پۆلێکی میرووه کانه. پێیه کانی دواوه ی درێژن و یارمه تی ده ده ن له بازدا ن و جیگیر بوونیدا. هه ندیجار سوپایه کی ژماره زۆری کولله کۆده بنه وه و بۆ دووری زۆر کۆچ ده که ن، ئه گه ر له سه ر کیلگه یه ک نیشتنه وه ئه و کاته هه رچی دانه وێله و به ره مه می کشتیاری ئه و کیلگه یه یه خراب و ویرانی ده که ن. خوای گه و ره ده فه رمویت: ﴿خُشَعًا أَبْصَرُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ﴾ القمر/۷. واته: (خوانه ناسان) چاویان شوڤه و شه ره زارن، له ناخی زه وییه وه دینه ده ره وه، هه ره ک لیشاوی کولله ی زۆر (په وکاری زه وی داده پۆشن).

له وه رزی هیلکه داناندا کولله به هۆی پاشووی له شیه وه چال دروست ده کات و له قوولایی ئه و چالانه دا هیلکه کان داده نیت که ماده ده یه کی زو و په قبووی پێوه یه. له ماوه ی دوو هه فته دا هیلکه کان ده تروکێن و کرمۆکه ی بچوکی کولله ی تیدا ده بێت که توانای بازدا نیان هه یه.

کولله
له سه ر گه لای
په وه ده ژێ و
گاز و قوولایی
تایبه تی هه یه
بۆ قرتاندن و

کرۆژتنی گه لای دره خته کان، پاش ماوه یه ک پێسته که ی ده گۆریت و ده بێته کولله یه کی کامل. کولله جوړیک په رده ی هه یه پێیده لێن (Tympani)

كە وەك پەردەي گۆي وایە و بەرپرسی وەرگرتنی لەرەلەرە دەنگیەکانی دەنگی بالەکانی هاوڕێ کوللەکانی کۆمەڵەکەیتە. ئەو پەردەیش لە بەشی خواروەی دوو بالی پیشەویدا. دوو بالی کاملیشی لەپشت دوو بالی پیشەوەي هەیه. دوو چاوی پێکھاتە سادەي لەگەڵ دوانی ئاویتەدا هەیه. ئەوەي وادەکات کیشی کوللە سوک بیت بوونی کیسی هەوایی ناوەکییە لەنزیك پووی لەشیدا، ئەم کیسانە دەرچەي دەرەکییان هەیه بەنیو پیستیدا.

(۷) گویدریژ (الحمار - Donkey)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْظُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنْ أَنْكَرَ الْأَصَوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ﴾ لقمان/ ۱۹. واتە: (هەولبەدە) لە پۆیشتندا مامناوەندیانە برۆ، بەرەو ئامانجێکی چاک هەنگاوێتی، بە دەنگی هێواش و لەبار گفتوگۆ بکە و بدوێ، چونکە بەراستی ناخۆشتەین دەنگەکان دەنگی گویدریژە.

ئەم گوتارە لەسەر زمانی لوقمانی حەکیم هاتوووە کاتێک ئامۆژگاریی کۆرەکەیی دەکات و داوای لێدەکات دەنگی نەزم بکاتەو، چونکە دەنگی بەرز ناخۆش و بێزارکەرە و بە ژاوەژاوە دادەنرێت و زانیانیشت بە ژینگە پیسکەری دادەنێن. گویدریژ بە دەنگە ناخۆشەکەیی (زەرپینی) بەناوبانگە کە ناخۆشتەین و بێزارکەرترین دەنگە.

زانایان ئاشکرایان کرد هەر گویدریژیەک دەنگێکی تایبەتی خۆی هەیە و دەکرێت بەهۆیەو لەوانی تر جیا بکریتەو. هۆکاری ناخۆشی دەنگی لە کەم جولان و غار نەدانیایەتی.

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿وَالْعَدِيدِ ضَبْحًا﴾ العاديات/ ۱. واتە: سویند بەو ئەسپانەیی (کەبەرەو گۆرەپانی جیهاد) بە گرمە و پێرمە غاردەدەن. (ضبح) حیلاندنیکی سوکە و بێزارکەر نییە. ئەسپ بەهۆی غارغاریتییەو بە دەستی هێناو، چونکە لەوێوە هەموو چەوری دەوری دەنگە ژێیەکانی توانوەتەو و ئەو ژێیانەش توشی گەرمبوون و کشان دەبن لەپێی وەرزشی غارغاریتەو، ئەوێش هەروەک کشانی ژێکانی ئامێرە میوزیکییە ژێدارەکانە تاکو دەنگێکی بەرز و جوانیان هەبێت.

گويدريژ ئارامگريپه كى گەورە و زۆرى ھەيە و بەئاسانى بە پىگای بەردىن و سەختى شاخەكاندا پى دەكات، ھەر ھە دەتوانىت بۆ ماوہ يەك بەبى ئاو بژى و دەشتوانىت ئاوى سويز بخواتەوہ. گويدريژ لە دوزمنەكانى پادەكات و خۆدەشارىتەوہ بەلام ئەگەر ھىرشى كرايە سەر گاز دەگرىت و جوتەپىي دواوہشى بۆ بەرگري لەخۆكردن بەكاردينىت.

گويدريژى كىوى لە ئەفريقا ھەن و بە پىستە ھىلكارىيەكانيان لە گويدريژى ئاسايى جيا دەكرىنەوہ. (لە باسى گويدريژى كىويدا كورته باسىكى ئەمجۆرەيانمان كردوہ).

(۸) نههنگ (الحوت - whale) و ماسی

(السّمك - Fish)

خوای گه وره دهفه مویت: ﴿وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذَبٌ فُرَاتٌ سَائِفٌ شَرَابُهُ، وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِنْ كُلِّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاحِرَ لَتَبْنَعُوا مِنْ فَضْلِهِ. وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾
 فاطر/۱۲. واته: ههردوو جور دهریا وهك یهك نین، یه کیکیان ناوی سازگار و خوش، ئهوی تریان سویر و تال، له ههردووکیان گوشتی تهپ و تازه دهخون، جوردها شتی گرانبهها دهردینن و له بهری دهکهن و خوتانی پی دهپازیننه وه. ئینجا که شتییه کان ده بینن ئاوه که لهت دهکهن و (به ئاسانی پیایدا ده پون) تا له به خششه کانی په روه ردگار به هره وه ر ببن، به لکو سوپا سگوزاریش بن.

پیغه مبه (ﷺ) فرمویه تی: ﴿دوو مردووتان بو حه لال کراوه نههنگ (ماسی) و کولله﴾ سنن ابن ماجه.

نههنگ و ماسی تهنها به دهره ئانیان له دهریا و ئاو دهمرن، یاخود هه به هوی پیدا که وتنی ته ورژمه گهرم و سارده کانه وه دهمرن و

سه رده که ونه سه ر پووی دهریا خویداره کان، ئه مهش حه لاله و هیچ مه ترسییهك له خواردنیدا نییه.

دریژی نههنگیکی پیگه یشتوو ده گاته نزیکی

۴۵ مەتر و کیشە که ی ۱۵۰ تەن. نه و هه ستانه ی لای نه ههنگ به هیژن بیستن و بینین و هه سترکردن. نه ههنگ له نیو شیرده ره کاندایا خاوه نی گه وره ترین مؤخه. نه ههنگی شین گه وره ترین و قورسترین شیرده ره. ژۆری نه ههنگه کان به گۆمەل ده ژین و ده توان تاقولایی ۲ کیلۆمه تر بچنه ژیر ئاوه وه، جارچاره بۆ هه ناسه دان دینه سه ر پوی ئاو و له پئی ده رچه یه که وه له سه ره وه ی کاسه ی سه ری هه و به کارهاتوو که ی نیو سییه کانی ده کاته ده ره وه. نه ههنگ ده توانیت ماوه ی ۱۵ خولهک له ژیر ئاودا بمینیت وه، نه ههنگه گه وره کانیش سی نه وهنده ی نه وکاته ده توان بمیننه وه.

گۆشتی نه ههنگ سوودگه لی گه وره ی هه یه، بپکی ژۆر له پرتینه کانی تیدایه که به هایه کی خۆراکی گه وره یان هه یه، هه روه ها ده وه مه نده به ترشه نه مینییه کان و پێژه یه کی به رز له فوسفۆر که بۆ پیکهاته ی شانه کان و ئیسکی مندال گرنگه. جگه له وانهش کالسیۆم و فیتامین (A) تیدایه که بۆ سه لامه تی بینایی و پیتست بایه خی گه وره یان هه یه.

له گرنگترین سووده پزیشکییه کانی زه ییتی نه ههنگ: پێژه ی کۆلیسترۆل داده به زینیت و په ستانی خوین که مده کاته وه و پئی له هه وکردنه کانی پیتست و جومگه کان ده گریت.

خوای گه وره ده فره مویت: ﴿أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَّعَلَكُمْ وَلِلْسَيَّارَةِ وَحُرْمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ المائدة/۹۶. واته: خواردنی زینده وه رانی ده ریایی حه لاله بۆتان، هه ر خواردنیکیش له وان وه رگریت، هه روه ها بۆ نه وکه سانهش که له سه فره دان و پاوی زینده وه رانی ده شتی و کیوی لیتان حه رامه هه تا له ئیحرامدا بن، له وخوایه بترسن که ده گه پینه وه بۆلای و بۆ لیپرسینه وه کۆتان ده کاته وه.

(صَيِّدُ الْبَحْرِ) له ئایەتە که دا مەبەست هەموو ئەو هیە که پراودە کریت له نه هەنگ و ماسی و... بە لām (وَطَعَامُهُ) پراڤە کارانی قورئان دەلێن ئەو هی به مردوویی له دەریاوه به دەستدیت، ئیستا ماسی دەگریته وه.

ماسی دەکریت به دوو جوړه وه: جوړیکیان ئیسکییه و په یکه ری ناوه وه یان ئیسکی راسته قینه ی هیه و دووه میش کرکراگه ییه... ماسیه کان خویان پۆلیکن و جیاوازن له نه هەنگه شیردەرە کان به وه ی گه را داده نین. به هۆی که وانه ی پیشوداره وه هەناسه ددهن نه ک به هۆی سیه وه و ته نها له ناو ئاویشدا هەناسه ددهن. ماسی به هۆی جوڵه ی کلکییه وه بۆ پیشه وه پالێ پێوه دهنریت و په ره که کانیشی ئاراسته ی جوڵه ی ریکده خەن. هەندێ ماسی له ئاوی شیرین و هەندیکێ تر له ئاوی سوێردا دهژین. زۆربه ی ماسیه کان به پوله که داپۆشراون.

له قوولایی کیلۆمه تریک یان زیاتری ده ریادا ماسی شیوه سه یر ده ژین،

په نگیان زیاتر سوور و ره شه. له ته نیشته کانی هەندیکیاندا په لای تایبه تی هەن که پووناکی مه یله و سپی دهرده کهن.

(۹) به راز (الخنزیر - pig)

خوا ی که و ده ده فەرمویت: ﴿قُلْ هَلْ أَنْتُمْ بِشِرِّ مِّنْ ذَلِكَ مُثَبَّعَةً عِنْدَ اللَّهِ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ وَغَضَبِ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرْدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾ المائدة/۶۰. واتە: (پێیان) بڵێ: نایا هەوایی لەو خراپترتان بدەینی که کێ زەرەرمەندە و پاداشتی سامناکی بۆخۆی مسۆگەر کردوو؟! (لەپاستیدا هەر نه و جووره که سانه ن که) خوا نه فرینی لیکردوون و رقی لێهە لگرتوون، (هەندیک جاریش) کردوونی بە هەیمون و بەراز و بەبەندە ی هەموو شتیکی ناشایستە. ئا ئەوانە جینگا و پینگایان زۆر ناساز و ناخۆشە، زۆر گومرا و لادەرن لە پاستەپێ و لە پێبازی دروست.

لەبارە ی حەرامکردنی گوشتی بەرازیشەو دە فەرمویت: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ النحل/۱۱۵. واتە: بەپاستی تەنها گوشتی مردارەو هەبوو، خوین، گوشتی بەراز، ئەو سەرپرەوانە ی که بەناوی جگە لە خواوە سەردەبەردین، لێی حەرامکردوون، بەلام ئەو ی ناچاربوو (برسیتی زۆری بۆ هێنابوو، دەکریت لەو گوشت و شتە حەرامانەش بخوات بەمەرجیک) زیاده پەوی تیانە کات و فێری نەبیت، (تەنها ئەو ئەندە بخوات که لە مردن پزگاری ببیت) بێگومان (لە بار و دۆخی ئاوا) خوا لێخۆشبوو و میهره بانه.

لە هۆکارە دیارەکانی حەرامکردنی گوشتی بەراز ئەو یە که گەورەترین کۆگای میکروب و مشەخۆری زیانبەخشە. بەشیوەیه کە ۳۰ جور

نەخۆشى بۆ مړوځ دەرگويژيټه وه، مەترسیدارتريڼيان کرمى دەرولەييه (الدودة الشعرية - Trichiella) و ۲۴ نەخۆشى ڤايرۆسى کە ديارتريڼيان ئەنفلوئزاي بەرازه و ۱۵ نەخۆشى بەکتری کە مەترسیدارتريڼيان نەخۆشى (الحمرة - Erysipelothrix) يه، ۳ نەخۆشى (فطرية) و ۱۰ نەخۆشى خۆراکي وەک قەلەوی و بەرزبونە وهی کۆليسترۆل (هەموو ۲ کيلوگراميک گوشتي بەراز کيلۆيەک چەوری تيدايە واتە بەپيژەي ۵۰٪، بەرامبەر بە وه گوشتي مەپ پيژەي ۱۷٪ و مانگا ۵٪ ي چەوری تيدايە). پيژەي کۆليسترۆل لە چەوری بەرازدا بۆ مەپ بۆ مانگا يە کسانە بە ۹: ۷: ۶.

هەر وه ها گوشتي بەراز چەند نەخۆشيه کي دیکەش توشي مړوځ دەرکات وەک پەقبووني خوينبەرەکان و پەستان و شيرپەنجە.

لە هۆکارەکانی ترئەويه چەورييه کەي کە ناتوانريټ لە گوشتە کەي جيابکريټه وه پيژەيه کي زۆر کبريتي تيدايە، گوشتە کەي بريکي زۆر ترشي

(بۆليک) ي تيدايە و هەموو ئەوانەش ئازاردەرن و هۆکاری شيرپەنجەن.

سەلمينراوه ئەگەر چەوری بەراز بخوريټ ئەوا لە چەوری نيۆ لەشي کە سەکەدا هەمان

پيکەهاتەي چەوری بەرازه کە دروستدەبيټ (هەر بۆيه ئەگەر لە حالەتي برسيتييه کي زۆردا مړوځ ناچاري خواردني بوو پيويسته تيټري لي نەخوات و بە ۳ پاروو دەستەلگريټ).

ئەو كەسەي گۆشتى بەراز دەخوات سروشەت و پەفتارەكانى وەرەدەگریت، وەك مەيل نەبەون لە مێيە و كۆمەلێك خەسلەتى بەدى تر. لێكۆلینەوہى زۆر ھەن پەفتارى مەرووف پەيوەست دەكەن بە خواردنى گۆشت و بەرھەمى ئەو ئاژەلەي دەخوات. بۆنموونە ئەو كەسانەي گۆشتى وشتەر دەخوون بە ئارامگرى و بەرگەگرتن جيا دەكرێنەوہ، ئەوانەش كە زیاتر گۆشتى مەپ دەخوون ھێمن و لەسەرخوون و... بەوجۆرە.

بەراز تەمبەلە و ھەزى بە پووناكى نيبە، ھەزدەكات بخوات و بخەوێت و زۆریش چلێسە، چەند تەمەنیشى زيادبكات تەمبەلتر دەبێت. ھېچ وەرە ئیرادەيەكى جەنگ و بەرگرى لەخۆكردنێكى نيبە. ھەموو شتێك دەخوات، تەنانەت كەپو و كرم و ماریش... ئاژەلێكى پيسوچەپەلە و ھەزى بە خۆھەردانە لە قور و لیتە.

بەراز لە سەرچەم كیشوەرەكانى جیھاندا ھەيە جگە لە كیشوہرى جەمسەرى باشور. بەرازى كێوى بە ناشیرینترین شیردەرەكان دادەنرێت لە دیمەنیدا. پووخسارى درێژكۆلەيە و چوار شێوہ كەلەبە لە دەمیەوہ دەرچوون، چاوہەكانى بچوكن... ئەم بەرازانە خێرايان دەگاتە ۵۰ كیلۆمەتر لە ھەر كاتر مێرێكدە، كاتێك دەپوات كلكى بەرز دەكاتەوہ. مێيەي بەرازى كێوى لە ھەر زانیكیدا ۲-۱۲ بیچووى دەبێت، بەلام بەرازى مالى ژمارەيەكى زیاترى دەبێت. ماوہى سەكپیشى ۵-۳ مانگە و بیچووەكانیشى تارا دەيەك قەبارەيان گەورەيە.

(۱۰) ئەسپ (الخيـل – Equine)

خوای گەۋرە دەفەر مویت: ﴿ اِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَنِيِّ الصُّفُنُتُ الْجِيَادُ ۝۳۱ ﴾
 فَقَالَ اِنَّیْ اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَیْرِ عَنْ ذِکْرِ رَبِّیْ حَتّٰی تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ۝۳۲ رُدُّوْهَا عَلٰی
 فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْاَعْنَاقِ ﴿ ص/۳۱-۳۳. واتە: دەمە و ئیوارە یەك ئەو
 ئەسپ چاكانەى (كە ئامادە كرابوون بۆ غەزا) ھێتایان و نمایشیاندا.
 سولەیمان وتی: من ھەمیشە حەز لە مجۆرە كارانە دەكەم و گرنگی بەم
 ئەسپانە بە خێر دەزانم (لەگەڵ ئەو ھەشدا نابێت ببنە ھۆی ئەو ھەى) كە
 لە یادی پەرۋەردگارم بێناگام بکەن و یادی فەرماۆش بکەم، (ئەسپەكان)
 غاریان كرد تا لە چاۋ ونبوون. (لەو ھەودا سولەیمان فەرمانى دا) كە
 بیانگێرنەو ھە (و كە گەرانەو ھە بۆلای) دەستى ھێتا بە پان و ملیاندا.

ئەسپ ئاسان مەشقى پێدەكریت و فێردەكریت، زاكیرە یەكی بە ھێزی
 ھە یە و بەو ھەیشە بۆ خاوەنەكەى. ئەسپ مانگیكى تەواو لە سەر پێتەكانى
 بەبێ ماندووبوون بە پێو ھەو ھەستیت، ھەر بەو جۆرەش دەخەوێت.
 قاچەكانى ئەسپ درێژ و بە ھێزن، یارمەتى دەدەن لە پاكیشتانى گالیسكە و
 لێدانى ھەر ھێرشبەرێك بۆى. كۆنەلوتى فراوانە و ئەو ھەش یارمەتى دەدات
 لە ھەلمژینی ھەوای پێویست. دیارترین ھەستە بە ھێزەكانى ئەسپ بریتین
 لە: بینین و بیستن و بۆنکردن.

ئەسپ دوو جۆرى سەرەكی ھە یە: ئەسپى عەرەبى خێرا كە ئەسپى
 پێشبركییەكانن و ئەو ئەسپەى كە لە دۆلى دەریای (كلایدیوشار) ھە یە بۆ
 پاكیشتانى قورسایى بە كاردێت. ئەسپى بچوكیش ھەن بەرزپیان دەگاتە

نەزىكەنى يەك مەتر ۋە بىست سانتىمەتر ۋە كىشىيان ۲۲۵ كىلوگرام دەپت. نەزادى ئەمبۇرە ئەسپە دەگەپتەۋە بۇ دوورگەنى (شتلاند) لە باكورى (ئوسكتلەندە) ۋە (فولابىلا) ناسراۋە.

(۱۱) گورگ (الذئب - wolf)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ
يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ﴾ (۱۳) قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ
عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَّخَسِرُونَ ﴿يوسف/ ۱۳-۱۴. واتە: باوکیان وتی: من زۆر
غمناک دەبم که ئێوە یوسف بەرن، دەترسم گورگ بیخوات و ئێوە گوێی
نەدەنئ و لێی بیئاگابن... وتیان: گەر بیئت و یوسف گورگ بیخوات،
ئێمەش کۆمەڵیکی ئاوا بەهێز لەگەڵیدا بین، بەپاستی ئێمە زۆر
خەسارەتمە ندین.

مەبەستی ئایەتە کە گورگە بەشیوەیەکی گشتی (هەر پەگەزێک)...
ئایەتەکان باس لە پەفتاری دوژمنکارانە ی
کەڵبەدارەکان دەکەن. لەو ئایەتانەدا
یەعقوب پێغەمبەر (سەلامی خوای لیبیت)
لەبارەی یوسفەو بە کوپەکانی تری
دەلێت: "دەترسم گورگ بیخوات و ئێوە
لێی بیئاگابن".

پەفتاری دوژمنکاریش لە دوو حالت
بەدەر نییە: بالادەستی و سەرۆکبوون
یاخود ترس لە بوونی هێزی تر. هەمیشە
کەڵبەدارەکان دەبینین بەدوای ئەوانەدا

پادەکەن کە پادەکەن، یاخود لەو پادەکەن کە بەدوایانەوێ.

گورگ گەورەترىن ئەندامى خىزانى كەلەدارەكان پىكدىنن كە سەگ ۋە رېۋى ۋە چەقەل ۋە پشيلە دەگرەنەۋە. گورگ لە ۋەرزى زستاندا دەزىت ۋە ماۋەى سىكپىشى ۶۵ پۆژە ۋە لە ھەر جارىكدا مېيە ۱-۱۱ بىچۈۋى دەبىت كە لەكاتى لەدايكبوونياندا كوئىن ۋە نابىستن.

گورگ ھەستى بەھىزى ھەيە، بىنن ۋە بۆن ۋە بىستنى زۆر ھەستىارى ھەيە بەرادەيەك كە دەتوانىت ئاسكىك لەدوورى ۱۶۰۰ مەترەۋە بىيىت ۋە بۆنى بىكات. كەلەدارەكان بەگشتى تەنھا چوار پەنجەيان ھەيە بە پەلەكانى دواۋەيانەۋە... ناتوانن بە درەختدا ھەلگەپىن، بەلام شەپكەرىكى كارامەن.

(۱۲) میّش (الذباب - Flies)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٍ فَاَسْتَمِعُوا لَهُ﴾
 اِنَّكَ الَّذِي تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ. وَإِنْ
 يَسْلُبْنَاهُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيدُوهُ مِنْهُ ضَعْفَ الطَّالِبِ وَالْمَطْلُوبِ ﴿
 الحج/۷۳. واته: ئەى خەلكينه! نمونه يەك هینراوه تەو و چاك گوێی بۆ
 بگرن: بە پاستی ئەوانەى كه له جیاتى خوا هانا و هاواریان لێده كه ن، هەرگیز
 ناتوانن تاكه میشیكیش دروستبکەن، هەرچەنده بۆ ئەو كارە كۆبینەو و
 (یارمەتى یەكتریش بدەن) و ئەگەر میشه كه شتیکیان لى بفریڤێت، ناتوانن
 پێى بزانی و لێى بسەننه وە، له پاستیدا هەم بته كان لاواز و هیچ لینه هاتوون
 هەم میشه كه ش لاواز و بپهێزه.

میّش كۆلك له سەر لەش و پێیه كانی ههیه، هه ربۆیه به شداری له كرداری
 په رینی گۆل و پوووه كه كاندا ده كات...
 خوای گه وره ته حه ددا ده كات مروّف
 بتوانیت ئەو شته ی میّش ده یگریت و
 ده بیات لێى بسە نیتەو. میّش خورتومی
 هه یه و به هۆیه وە خۆراكه كه ی ده مژیت و
 له ماوه ی چه ند چركه یه كى زۆر كه مدا
 هه رسی ده كات و هه رگیز كه س ناتوانیت
 لێى بسە نیتەو (ضَعْفَ الطَّالِبِ
 وَالْمَطْلُوبِ).

میش خورتومی هەيه خۆراكى پێدەمژیت و زمانى هەيه، ئەگەر میڤ پێكهوتى خواردنێكى پەقى كرد (وەك شەكر) لێكى بەسەردا دەكات، دەتوێتەو و خورتومەكە دەیمژیت. میڤ چاوى گەورەى هەيه كە ژمارەیهكى زۆر هاوینەى شەشى تێدايه یارمەتى دەدات بۆ بینین بە هەموو ئاراستەكاندا. زۆربوونى خێرایە و لەهەر جارىكدا نزیکەى ۱۵۰ گەرا دادەنێت.

خواردنى میڤ ئەندامییه، یان ئاژەلییه یاخود پووهكى... میڤ لەپووى پۆلین و پێكهاتەى لەش و هەندێك خووى وەك هەلینجانەو هەو (Regurgitation) لە میڤشوو له دەچیت. دەتوانیت ماوهى ۳-۴ کیلۆمەتر له خالى دەرچوونیهو بهفڕیت یاخود گەشت بکات بۆماوهى ۳۴ کیلۆمەتر. دلى میڤ ۱۰۰ جار له خولهكێكدا لێدەدات.

(۱۳) بالئدهی شه لاقه (السلوی - Quail)

خوای گه و ره ده فه رمویت: ﴿وَلَلَّانَا عَلَيْكُمْ أَلْمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّٰ وَالسَّلٰوٰی كُلَّوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْا اَنْفُسَهُمْ

يَظْلِمُوْنَ﴾ البقرة/ ۵۷. واته: له ناز و نیعمه ته کانی خوا بۆتان ئه وه یه که: ئیمه هه ورمان بۆ کردوون به سیبهر و گه زۆمان بۆ باراندن و په له وه ری شه لاقه مان بۆ ناردن، ده بخۆن له و پزق و پوزیه چا کانه ی پیما ن به خشیون (به لām له بهر بی دینی و سته میان) تۆله مان لی سه ندن، وه نه بی ت ئیمه سته ممان لی کردبن، به لکو هه ر خۆیان سته میان له خۆیان ده کرد.

قورئان ئاماژه دهدات به وه ی منه تیکی خوا ییه له سه ر نه وه ی ئیسرائیل که هه موو پۆژه کانی هه فته جگه له شه ممه خۆراکی پیویستی پیده دان، ئه و (سلوی) یه ی خوای گه و ره به نه وه ی ئیسرائیلی به خشیبوو، بۆ هه رییه که یان به برژاوی ده هات، ده یخوارد و ئیسکه کانی جیده هیشت و له پاشان به فه رمانی خوا ده بووه وه په له وه ره که.

شه لاقه له خیزانی بالئده مالییه کانه و له هه موو جیهاندا هه یه به تاییه ت له دوورگه کاندا وه ک دوورگه ی (مدگشقر) و یابان و گینیای نو ی و نیوزیله ندا و فیلیپین... به کۆچکه ره کانیش داده نرین. شه لاقه چه ند جوړیکی هه یه و له کۆمه لی گه و ره دا ده ژین که هه ر کۆمه له ۱۰۰ بالئده یه.

(١٤) مہر (الضأن - Sheep) و بز (الماعز - Goat)

خود ده رمویت: ﴿ثُمَّ نَبَاَ أَزْوَاجٍ مِّنَ الضَّالِّينَ أَنتَنَ وَمِنَ الْمَعْرِائَتَيْنِ قُلٌّ ۚ وَالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أُمَّ الْأُنثَيَيْنِ ۚ أَمَّا اسْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ نَبُوْنِي يَعْلَمُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ الأنعام/۱۴۳. واتہ: (خوای گہ ورہ) ہشت جوت مالاتی (بو خزمہ تی مروؤ دروست کردوہ) لہ مہر جوتیک و لہ بزنیس جوتیک (نہی محمد ﷺ) بہو نہ فامانہ بلی کہ ہر لہ خویانہ و ہشت حرام دہ کھن) نایا خواردنی گوشتی نیرہ کان حرامہ یان میہ کان یا نہ و ہی لہ سکی میہ کاندہ ہیہ؟! نہ گہر نیوہ راست دہ کھن و بہ لگہ یہ کی زانستیان بیہ، بومان روون بکہ نہ و ہ.

مەرلەپپناو شیر و گوشتە کهیدا بەخیو دەکریت. سەرەرای ئەو هی خوری و فەرودەکەشی بەکار دەهینریت. مەرلەپ سالانە یەکار دەزیت، جووری مەرلەپ تەنها نیترە شاخی هەیه و هەیشە نیترە و میەیش هەیانە و مەرلەپیش هەیه بێ شاخە. ژمارە ی پۆلەکانی مەرلەپ جیهاندا ۲۷ پۆلن...

بہرہ و یہ کتر
پادہ کھن و
خوارہ و ہی
شاخہ کانیاں
بیکدا دہدہن و

له وهش دهنگیک دروستده بیئت و دۆل و دهشته که ی که تییدان پر له و سه دایه ده که ن، له راستیدا ئه و جه نگین و به گزیه کدا چوونه هیچ شوینه واریکی ئازار و برینی سه ر و له وجۆره لای مه رده کان جینا هیلیت.

مه ر ده توانیئت له سه ر گزۆگیای که م و زه وییه کی وشکه لانیس بژی. پیویستی زۆری به خوی هیه و ده یخوات، چونکه ئاره زوی خواردنی زیاد ده کات و فه روه که ی له حاله تیکی باشدا ده هیلیته وه و ده پاریزیئت.

فه روه ئه و خورییه که له شی داپۆشیوه و له ئاووه وای سارد ده پیاریزیئت، له هاویندا خوری مه ر ده پردیته وه بۆئه وه ی که رمای هاوینی له سه ر که م بییته وه، له هه ر برینه وه یه کدا نزیکه ی ۲ کیلوگرام خوری به ره م دیئت.

بزن له هه ندیک ولادتا به مه به سستی شیر و گوشت و مووه که ی به خیو ده کریئت. بزن مووی کورته و قاچه کانی له قاجی مه ر دریژترین و به زۆری له ولاته گه رم و وشکه کاندان ده ژین، له پۆیشن و جوله یاندا به وره و ئازاترن.

بزن توانای به رگه گرتنی نه خۆشییه کانی هیه و ئاسان به پیوه ده بریئت و به خیو ده کریئت...
• شیر ی بزن له شیر ی مانگا

ئاسانتر هه رس ده کریئت. مییه ی بزنی مالی ۱-۳ بیچووی ده بیئت، له دایکبوونی دوانه ش زۆر باوه.

به لام بزنی کیوی له هه ر جارێکدا ته نها بێچوویه کی ده بیست و دوانه یی تیدا زۆرده گمه نه . بزنی کیوی له سه ر به رد و کهنده لانه کان ده ژێ. له ش پێک و تاراده یه ک پێ جێگیرن و به هۆی ههسته به هیزه کانی چاودیژی و بهرده وامییه وه پێ به لێنزیکبوونه وه ی دوزمه کانی نادات. له جو له و پا کردنیشدا خیرایه .

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَخْتَصِمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ﴾ الأنبياء / ۷۸. واته: داود و سوله یمان کاتی که ده رباره ی ئه و بیستان و کشتوکاله ی که مه ر و مالا تی هه ندیک که س تیایدا بلا بوونه وه بریاریان ده رکرد، زیانیان به کیلگه که گه یاند و ئیمه شایهت بووین له سه ر ئه و داوه ری و بریاره ی ئه وان.

(۱۵) بۆق (الضفدع - Frog)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ
وَالضَّفَادِعَ وَالْذَّمَ أَيْتٍ مُّفْصَلَةٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾ الأعراف/۱۲۳.
واتە: ئیمەش بە لای لافاو و کوللە و ئەسپی و بۆق و خوینمان بۆ ناردن
(بە دەست هەریەکێک لەو بەلایانەو هەماوێک دەتلانەو و گیریان
دەخوارد) کەچی هەر خۆیان بە زل و گەورە دەزانێ، تا بلیی قەومێکی
تاوانبار و تاوانکار بوون.

لەم ئایەتەدا باسی بۆق کراوە بەوەی سەربازی خوا بوون و بۆ سە
فیرەون و نەتەوێکەیی نێردران، بەشیوەیەک کە لە خواردنیاندا و تەنانەت
لە دەمیشیاندا هەبوون، تا بە داوایەکی موسا پیغەمبەر (سەلامی خوای
لێبێت) ئەو سزایە لە سەریان هەلگیرا.

بۆق ئاژەلێکی وشکاوەکییە، پێستیکی لوس و خزی پەنگ سەوزیان

قاوێی هەیە،

زۆرجاریش

پەلەپەلەن.

چاوەکانی و دەمی

گەورەن و پێیەکانی

داوای لێوانی

پیشەوای

گەورەترن و ئەوێش

يارمەتى بە ئاسانى مەلەکردن و خوٰن قوم کردنى لە ئاودا و بە باشى بازدانى دەدات.

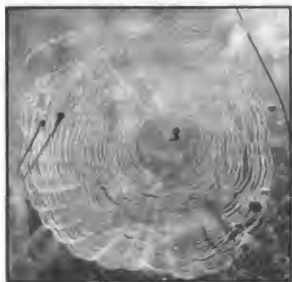
زمانى بۆق لە پېشەوہى دەمیدا چەسپاوہ و بۆ ناوہوہ نوشتاوہ تەوہ،
لە لاكانى زمانیدا دەردراوى لينج ھەيە و بە جولەيەكى خيٰرا بۆ مېرووى
ھەلەدەدات و پيۆہى دەلکينيت و کە نيچيرەکەى گرت زمانى بەرەو دەمى
دەگيريتەوہ.

(۱۶) جالجالۆکه (العنكبوت - Spider)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ أَخَذُوا مِنَ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ العنكبوت/ ۴۱. واته: نموونه ی ئه وانه ی جگه له خوای گه وره كه سانیکی تر ده كه نه پشتیوانی خویان، وهك نموونه ی جالجالۆكه یه كه مایك بو خوی سازبكات، (به مه رجیک) نابودترین و لاوازترین مالّ مالی جالجالۆكه یه ئه گهر سه رنجی بدهن و تیی بگهن.

له م ئایه ته دا به دیهینه ره هه والمان ده داتیی ئه وه ی مالی جالجالۆكه دروسته دكات مییه كه یه نهك نیره، به به لگه ی بونی (تاء التأنیث) له سه ره وشه ی (اتَّخَذَتْ). ئه و مالّه مالیکی لاوازه و لاوازیه كه شی مادیه هه رچه نده له رایه لی جالجالۆكه رایه لێك دروستكراوه به هیزتر له و ئاوریشمه ی (كرمی ئاوریشم) دروستیده كات.

سیفه تی مالّ و لانه ی نیشته جیبوون ئه وه یه خاوه نه كه ی له سه رما و گهرما و ئالوگۆری كه ش و ئازاری زینده وه ره به هیزتره كان بپاریزیت، به لام ئه م خه سه له ته له مالی جالجالۆكه دا نییه. لاوازیه کی تر له پووی

كۆمه لایه تییه وه، سه لمینراوه مییه ی جالجالۆكه له دوا ی زه ماوه ندردن له گه ل نیره دا، نیره ده كوژیت و ده رخوا ردی بیچووه بچوكه كانی ده دات له دوا ی ده رچوونیان له گه راكانیان.

ئايەتەكە باس لەو دەكات جالجالۆكە بە دەگمەن مال دروستدەكات،
 وەك دەفەر مۆيت: (كَمْثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا) چونكە جالجالۆكە
 بە دەگمەن مال پيكدیئت و وەك مېروویەکی گەریدە دەمینیئتە وە.

بروانە! پاكو بیگەردی بۆ خوای مەزن، لەكاتی كۆچی پیغەمبەری خوا
 (ﷺ) لە مەككە وە بۆ مەدینە، جالجالۆكە دەست لە گەپان و گەشتی خۆی
 هەڵدەگریت و لە دەرگای ئەشكەوتی (الشور) دا مالی خۆی بۆ پارێزگاری
 خۆشەویستی خوا دروستدەكات.

جالجالۆكە هەشت قاچی هەیه، لەشی
 دابەش دەگریت بۆ سەر و سنگ و سك.
 هەروەها هەشت چاوی هەیه، هیلانەكەي لە
 پایەلی ورد پيكدیئت (پیشتر باسكراوە) و
 ماوەی دروستکردنەكەي ۳۰خولەك دەخایەنیئت.

دوای ئەوێ جالجالۆكە تۆرەكەي (داوەكەي) بونیاتدەنیئت لەژێر
 گەلایەكدا خۆی حەشاردەدات، هەركات میش بەر تۆرەكە دەكەویئت
 بە پایەلی پەيوەست بە جالجالۆكەكە وە جولەكەي دەنییریئت، لەوكاتەدا
 دەمودەست دەگاتە نیچیرەكە بەبێ ئەوێ قاچی بەر لانەكەي بكەویئت،
 دەيكوژیئت و بەپەردەیهکی ئاوریشمی دەوری دەدات و بۆ نیوهندی لانەكە
 راپیچی دەكات تاكو شلەكەي لەشی بمژیئت و بخوات.

جالجالۆكەي دەرگایی چالێك دروستدەكات و بە پایەلی تایبەتی خۆی
 ناوپۆشی دەكات و چاوەرپی نیچیر دەكات، هەركە گوێی لە تەپە و
 دەنگی نیچیرەكە بوو دەستبەجێ دەیگاتی، دەیگریئت و دەيكوژیئت و
 دەيكاتە خۆراك.

(۱۷) قه له رهش (الغراب - Crow)

ئه وده مه ی قابیل هابیلی برای شه هید ده کات و به ده ست ته رمه که یه وه گیر ده خوات و نازانیت چی بکات، خوی گه وره بۆ تیگه یاندنی قه له ره شیک ده نیریت. په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ، كَيْفَ يُورِي سَوَاءَ أَخِيهِ قَالَ يُوتِلْنِيْ أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُورِي سَوَاءَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ﴾ المائده / ۳۱. واته: خوی میهره بان قه له ره شیک نارد و چالیک له زه ویدا هه لکه ند (بۆ قه له ره شیک مرداره وه بوو) تا نیشانی بدات چۆن لاشه ی براکه ی بشاریته وه، (ئه و جا که ئه وه ی دی) وتی: هاوار له من، من نه متوانی وه کو ئه و قه له ره شه بکه م و به قه ده ر ئه وم پینه کرا تا لاشه ی براکه م ئه سپه رده بکه م، ئیتر بۆ هه میشه چوو ه پیزی په شیمانانه وه.

قه له ره ش بالنده یه کی گه وره ی په شه و له به ر په شیه که ی وه ها ناو نه راوه. قه له ره ش لاک و ئاژه له بجوکه کان و هیلکه و میرووه کان ده خوات، له م پوه وه بۆ کشتو کال سوودی هه یه، به لام جوړی تری هه یه به ره مه ی کشتو کالی ویران و خراپ ده که ن.

قه له ره ش کارامه یه و بینایی تیژه و زیره که و قاچه کانی به هیژ و ناماده ی پویشتنی درێژن. ده نووکی درێژ و به هیژه. هیلانه که ی له به رزایی و تروپکی دره خته کاندای بونیات ده نیت. مییه ی

قەلەرەش چوار ھېلکە دادەنیت و چاودیری دەکات، نیرە خۆراکیان بۆ دینیت، بېچووی قەلەرەش دیمەنیان ناشیرینە.
 وەك تیبینی دەکریت قەلەرەش لەسەر کارەساتەکان کۆدەبنەو، جا پووداویت یان مردن، وەك ئەوێ مژدەى (هەوالی) خراپەیان پیبیت دەقیرینن... دەبیٹ ئاگاداربین پیغەمبەر (ﷺ) نەھى لیکردوین لە نموونەى ئەو کارانەو پەشبین بین.

(۱۸) پەپوولە (الفراش - Butterfly)

خوای میهره بان دەرەرمویت: ﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ﴾ القارعة/۴. واتە: ئەو پۆژە خەلکی وەکو پەپوولە سەرگەردان پەرش و بلۆدەبنەو. پەپوولە ژمارەیهک هیلکە دادەنیت که کرمۆکی لى دەرەچیت و خۆراکی لەسەر گەلای درەخت دەبیت پاشان بە قوئاغی قوواخەدا تێپەردەبیت و تێیدا دەمینیتەو. تا گەشەکردنی تەواو دەبیت و وەک پەپوولەیهکی کامل دیتەدەرەو. ... تەمەنی هەندیک پەپوولە لە هەفتەیهک تێپەرناکات و هەندیکیشیان بۆ ۱۸ مانگ درێژدەبیتەو. خۆراکی پەپوولە لەسەر گولۆ و گۆل و دهنکه هەلەیه.

ژمارەى ئەو هیلکانەى پەپوولە لە هەر جاریکدا دایانـدەنیت ۴۵۰-۵۰۰ هیلکەیه، بۆ پارێزگاری لێیان بەهۆی ماددەیهکی پایه‌ئیی لکینـه‌ره‌وه پیکیانـه‌وه دەبەستیت، بە‌وه‌ش بە‌ملا‌ولاد

بلۆنابنەو. لەدوای دەرچوونی ئەم کرمۆکانە بەهۆی ئەو پایه‌لانـه‌ى خۆى دەریان دەدەن خۆیان بە لقوپۆپى درەختیکى گونجاو وە دەلکینن

لەپىناۋ گەشە كىردىدا دەردراۋى پايلەلى دەردەكات بۆ چىنىنى قۇزاخەكە،
ھەموو ئەم كارانەش لە ماۋەى ۳-۴ پۇژدا ئە نجام دەدرىن.

لەم ماۋەيەدا ھەزاران جار ئەو پايلە بەدەۋرى خۇيدا دەگىرپىت،
لە ئە نجامدا نىزىكەى ۹۰۰-۱۵۰۰ مەتر پايلە بەرھەمدىت، دواى ئەۋەى لەم
كارە تەۋاۋ دەبىت بەبى ۋەستان دەست بە كارى خۇگۇرپىن دەكات لە
كرمىكى ناۋ قۇزاخەۋە بۆ مېروۋىيەكى كامىل (پەپولە).

ئەگەر بەۋردى تەماشاي بالى پەپولە بىكەين ھاتايى و (تەناظر) يىكى
پوون دەبىنن لە شىۋەكانى و خال و ئەۋ پەنگەى دەپرازىننەۋە، بەپاستى
بالەكانى پەپولە ۋەك تابلۋىيەكى جوان ۋەقەشەنگ خولقىنراۋن. ھەر
بالىكىان كىتومت لە بالەكەى تر دەچىت.

(۱۹) فیل (الفیل - Elephant)

خوای گه‌وره ده‌فهرمویت: ﴿الَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾
 الفیل/۱. واته: ئایا نه‌تبینی (ئهی پیغه‌مبهر ﷺ) په‌روه‌ردگارت چی به
 خاوه‌ن فیله‌کان کرد؟!

جگه له نه‌هه‌نگ فیل به گه‌وره‌ترین ئاژه‌له شیرده‌ره‌کان ده‌ژمی‌دری‌ت،
 بویه گه‌وره‌ترین ئاژه‌لی وشکایی (زیندوو)ه.

به‌رزیی گه‌وره‌ترین جوړی فیل ده‌گاته سی مه‌تر و نیو (له زه‌وییه‌وه تا
 شانه‌کانی) و کی‌شی ۸ ته‌ن و ناوه‌ندی ته‌مه‌نی ۶۰-۷۰ سال ده‌بی‌ت. پی‌ستی
 زیره و مووی پی‌وه نییه. په‌له‌کانی فیل لووله‌کی گه‌وره‌ن و وه‌ک پایه
 وه‌هان و پی‌یه‌کانی کورتن و پی‌نج په‌نجه‌یان هه‌یه.

فيل خورتوميكى دريژى ھەيە كە بريتتېيە لە دريژبوۋە ھەي لوت لە گەل
ليۋى سەرە ھە، بە كاريدە ھيئەت بۆ كۆكردنە ھەي خۆراك و ھەلمزىنى ئاۋ، جا
ئەو ئاۋە بەرە ھە ھەي دەبات ياخود بە مەبەستى خۆ فينككردنە ھە بەرە
لەشى دەيپىرژيئەت، ھەر ھە ھەي پى بۆن دەكات و بە ھۆيە ھەست بە
بوۋنى ئاژەلانى تر دەكات.

دو شيفرەي گەرەي ھەيە و ھەر ئەۋەش ھۆكارى نەمان و
بە بېۋونيە، چونكە سەرچاۋەي سەرەكى (عاج)ن. دريژى شيفرەي فيلى
ئەفرىقى ۷-۸ پىيە و كىشەكەي ۹ كىلوگرامە. گويەكانى فيل ۷ك پانكە
كاردەكەن بۆ خوشكردنى ھەي ھەي دەۋرى لەشى. دەكرىت پىلەي گەرمى
لەشى بە ئەندازەي ۹ پىلەي سەدى بە ھۆي زۆرى مۈلۈلەي خويىن لە
لەشيدا دابەزىئەت و بەۋەش گواستەنە ھەي گەرمى بۆ ھەي دەۋرەي
ئاسان دەكات.

چاۋەكانى فيل بچوك و دوۋر لەيەكتەن، بە جۆرىك كە دەتوانىت
بە گۆشەيەكى كراۋە بېيىت.

فيلەكان بە كۆمەل دەژىن. بۆ بە دەستھىنانى خۆراكى تەۋاۋ و پىۋىست
دوۋر دەپۆن. فيل ۵۰% كىشى خۆي خۆراك دەخوات و ۱۸۰ لىتر ئاۋ لە
پۆژىكدا دەخواتە ھە و بەيەكجار بە خورتومەكەي ۹ لىتر ئاۋ ھەلدەلۈشىت.

(۲۰) مه‌یمون (القرد - Monkey)

خوای مه‌زن ده‌فه‌رموئیت: ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ البقرة/۶۵. واته: "بیگومان زانیوتانه و ئاگادارن چیمان به‌سه‌ر ئه‌وانه‌دا هیئا که پۆژانی شه‌ممان ده‌ست درێژیان ده‌کرد و له‌سنوور ده‌رچوو بوون، (له‌به‌رئوه) پیمان وتن و (پریارماندا) که ببینه مه‌یمونی دوورخراوه (له‌په‌حمه‌تی خوا).

پریاربوو جوله‌که‌کانی شاره‌که‌ی قه‌راغ ده‌ریا (ئیلیه)، پۆژانی شه‌ممان بۆ خواپه‌رستی ته‌رخان بکه‌ن و پاوه‌ماسی نه‌که‌ن، دیاره ماسییه‌کانیش هه‌ستیان به‌وه‌ کردووه، بۆیه له‌ پۆژه‌دا خۆیان نواندووه، جوله‌که‌کانیش بیریان له‌ ته‌گبیر و فیلتیک کرده‌وه، ئه‌ویش به‌وه‌ی له‌ پۆژی هه‌ینیدا داو و توپریان بۆ بنینه‌وه تا له‌ شه‌مه‌دا تیی بکه‌ون، پۆژی یه‌ک شه‌ممان چی که‌وتۆته داو و توپه‌که‌نه‌وه ده‌ریبه‌ینن، ئه‌مه‌ش سه‌رپیچی فه‌رمانه‌که‌ بوو،

بۆیه خوای گه‌وره ئه‌و پریاره‌ی به‌سه‌ردا دان."

مه‌یمونه‌کان دووجوئن:
مه‌یمونی جیهانی نوێ و مه‌یمونی جیهانی کۆن که له‌ ناوچه‌گه‌رمه‌کاندا ده‌ژین له‌ ئه‌فریقا و هیند و ئاسیا.
مه‌یمونی جیهانی نوێ لوتیکی پان و کونه‌ لوته‌کانیشی

فراوانن.

لە جۆرەکانی مەيمون وەك گۆرێلا ۋ ئۆرانج ۋ شەمپانزی ۋ جابون. گۆرێلا لە ئەفرىقاي ئىستوائى دەژى، كىشى قورسە ۋ قەبارەشى گەورەيە ۋ كلكى نىيە. پىگەيشتوويەك لەم ئازەلە درېژى دەگاتە دوو مەتر و نىو ۋ كىشى ۲۲۵ كىلوگرام... ئۆرانج لانەي خۆي لەسەر درەختى دارستانەکانى ھىلى يەكسانى زەوى لە (بۆرنىو) دروستدەكات. شەمپانزى لە خۆرئاواي ئەفرىقا ۋ ئەفرىقاي ئىستوائى دەژى. جامبۆن بچوكتىن جۆرەکانى مەيمونە كە لە خۆرھەلاتى ئاسيا دەژى.

شەمپانزى بەناوبانگتىن جۆرەکانى مەيمونە، سەرەپاي ئەوہى بە درەختەکاندا ھەلدەزنىت ۋ لە لانەيەكى سادەي پىكھاتوو لە گەلا ۋ لقي درەختەکاندا دەخەويت، بەلام زۆربەي كاتى ژيانى لەسەر زەوى بەرپدەكات.

مەيمونە گەورەكان بە درەختەکاندا ھەلدەگەپن تاكو گەلا ۋ بەروبوومەكانيان وەك خۆراك بەكاربىنن. مەيمونى بچوكيش جولەي زۆرتەرە، دوو دەست ۋ باسكى درېژى ھەيە بەھويانەوہ دەجوليت ۋ بەنيو درەختەکاندا بازدەدات، كلكىشى وەك پەليكى تر بەكاردەھيئيت. پيلوى خوارەوہى مەيمون برژانگى ھەيە كە لە ئازەلانى تردا وەھا نىيە.

مەيمون خيرا تپدەگات ۋ تواناي لاسايکردنەوہى ھەيە، ھەستى بينين لە مەيموندا بەھيزە ۋ لەپيشەوہى ھەستەکانى تردايە. لە دوورپە زۆرەكانەوہ دەبينيت ۋ دەتوانيت پىگەيشتوويى ميوەکانى پى جياپكاتەوہ.

مەيمون ۱-۱۲ جار دەزيت ۋ بچوويشى وەك مەروە لە سكيذا ھەلدەگریت.

(۲۱) شیر (القصوره - Lion)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿فَرَزْتُ مِنْ قُصُورَةٍ﴾ المدثر/۵۱. واته: له دهستی شیر هه لدین.

(قصوره) به زمانی چه به شی واته شیر. له ئه سیویا و ده و روبه ری هه یه وهك سۆمال و سۆدان و گینیا. شیر له ناوچه گژوگیایه کاندایه مینیتته وه و ژماره یه کی که میشی له هیندی خۆره لاتئ خۆرئاواش هه ن. پیغه مبه ر (شیر) له فه رمووده یه کدا که نیمای بوخاری گیراویه تیه وه ده فه رمویت: (له گول رابکه ن (هه لبین) وهك هه لاتنتان له شیر). گول ئه وکه سه یه که نه خۆشی گولی (Leprosy) هه بیت.

شیر له خیزانی پشیل هه وره کان (Feline) ده ژمی دردیست. له شی گه وره یه، دریزی له شی شیریکی ته وای پیگه یشتوو له لوتیه وه بو کۆتایی کلکی ۹ پییه واته ۳ مه تر. ئه م ئاژه له یال و قژیکی په نگ خۆلی یان په شی هه یه به ده وری گه ردنیدا، په نگه بگاته سکی، به لام ده له شیر ئه و یال و قره تایه تییه ی نییه.

به هوی ئازایه تی و به هیزییه وه شیر به "شای دارستان" ناوده بریست. شه وانه شیر بو راوکردنی نیچیر

دەردەچىت. ھىندەش بەھىزە دەتوانىت ئاژەلە گەورەكانىش (وھك گامىش و گا) بكوژىت، بەلام تەمبەلە و نايەويت زۆر خوى ھىلاك بكات، بۆيە بە پاوكردنى مەرپان گویدريژى كىوى قەناعەت دەكات. شىر لە نىچىرى ئاژەلانى دى ناخوات، كە تىرى لە نىچىرەكەى خويشى خوارد بەجىدەھىللىت و ئىتر ناگەپىتەوھ بۆى. شای دارستان لە سەرچەم ئاژەلە دپندە و پاوكەرەكانى تر زياتر لەسەر برسىتى و تىنويىتى ئارامگىرى ھەيە.

شىر ۱۸ بۆ ۲۰ كاترمىر دەنويىت و پۆزانە ۸ كىلۆمەتر پى دەكات، لەكاتى برسىتىدا لەوانەيە ۲۴ كىلۆمەتر بەدووى نىچىردا بپوات و بگەپىت.

ھەر پەوھ شىرىك ناوچەيەكى تايبەتى ھەيە و بەبۆنەكەى جىادەكرىتەوھ كە بەناوچە ديارىكراوھكەيدا بلاويدەكاتەوھ و بۆ دوورىى نىكەى ۶۰-۶۰ كىلۆمەتر بلاودەبىتەوھ، بەتايبەت ئەگەر نىچىر دەگمەن بوو.

(۲۲) ئەسپى (القمل - Lice)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ
وَالَصَّفَادَ وَالْذَّمَاءَ إِنِّي مَفْضَلْتُ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾ (الأعراف/۱۳۳).
واتە: ئیمەش بەلای لافا و کوللە و ئەسپى و بۆق و خوینمان بۆ ناردن
(بەدەست ھەریەکەى لەو بەلایانەو ھاوێیەك دەتلانەو و گىریان
دەخوارد) کەچى ھەر خۆیان بە زل و گەورە دەزانى، تا بلىى نەتەوێیەكى
تاوانبار و تاوانکار بوون.

ئەسپى لە مشەخۆرە تایبەتمەندەکانە، واتە ھەموو ئاژەل یان مرقۇفیک
و ھەیک توش دەکەن. تەنانەت تایبەتمەندى جىگایشى ھەيە، ئەسپى
سەر و ھەك ئەسپى دامىنى سەك نىيە.

ئەم زىندەو ھەرە لە مشەخۆرە ھەمیشەییەکانە (سورى ژيانى بە ھۆکارى
ژىنگەيى يان کاتى ناوہستىت) ... کویرە و
پىيەکانى چرنوکدارن. ئەسپى شیردەرەکان
یەك چرنوکى ھەيە و سەرى بچوکە و دەمیكى
ناشکرای ھەيە و لە جوړى مژرە، ئەم
زىندەو ھەرە ھۆکارى کەم خوینی دەبیت
(ئەگەر توشبوونەكە بە توندی بوو).

ئەسپى بالەندە دوو چرنوکى بچوک و
سەرىكى گەورەيان ھەيە و کورتترىشن.
ھەردوو جوړەكە ھەر پىست خراپ و برىندار
دەكەن.

ھەزاران جۆر ئەسپى ھەيە و ھەندىك جۆريان نەخۆشى (وھەك رېكتسيا و بوريليا) بۆ مړوڤ و ئاژەلەن دەگويزنەوھ. ئەسپى خوينى ئاژەلەن دەمژيت و بۆ ھيلکەدانان پيست کونډەکات. ھەندىك جۆرى ئەسپى مشەخوريان لەسەر کونډەندامى ھەناسەدانە ھەر لە لوتەوھ تا سيبەکان.

ئەم مشەخۆرە لە ژینگەى جياوازدا دەرژى، ھەندىکيان لە خۆل و خاکدا لەنيو گژوگيا و گەلا وەرپوھکاندا، ھەندىکيشيان لە ئاودا، جۆريکى دیکەش ھەن لەسەر لەشى ئاژەلانی تر دەرژين.

باشترین چارەسەرى ئەسپى سەرى مړوڤ کە ديسانەوھ لە رېنمايىھەکانى پيغەمبەرى خوايە لا بردنى مووى سەرە.

خوای گەورە مۆلەتى بەو کەسانە داوھ کە ئازارى سەريان ھەيە وھە ئەوھى بەھوى ئەسپتوھ بيت، بە لا بردنى مووى سەريان لە ھەج و عومرەدا. وھە دەفەر مويىت: ﴿وَاتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ

الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ، فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ، فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ مِّن تَمَنَعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعًا إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

البقرة/۱۹۶.

(۲۳) سهگ (الكلب - Dog)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَنُكِنِّهُ أَخْلَدَ إِلَى
 الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوْنَهُ فَكُفِّرْهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحِمَلَ عَلَيْهِ يَلْهَثَ أَوْ
 تَرَكَهُ يَلْهَثَ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ
 لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ الأعراف/ ۱۷۶. واته: خو نه گهر بمانو یستایه به و
 هوکارانه به رزمان ده کرده وه، به لام نه و خو ی چه سپان به زه و بییه وه و
 (ده ستیکرد به دنیا په رستی و) شوینی ئاره زووه کانی که وت. نمونه ی
 (نه و جو ره که سانه) وه کو سهگ وایه نه گهر ده ری بکه یت و پیا به ل شاخی ی
 هه ناسه برکییه تی، یا وازی لیبیینیت هه ر له هه ناسه برکی نا که ویت، نه مه
 نمونه ی نه و که سانه یه که ئایه ته کانی
 ئیمه به درو ده خه نه وه، نه م جو ره
 به سه ره اتانه بگی ره ره وه به لکو
 (داچله کین و) بیربکه نه وه.

ده م ده ره ینان و شو پرپو نه وه ی
 زمانی سهگ ئاسایی و تهن دروستیه،
 چونکه به و کاره پاریزگاری له
 پیکه ستنی پله ی گهرمی له شی و
 په ستان ده کات، هه لماندنیش هه
 له پری زمانیه وه پروده دات و به وه ش
 به ده سته ینانی فینکی و فینکبو نه وه

بە ديدیت.

پەيوەستىيەك لە نىوان ھەستى بۆنکردن و ھەستى چەشتندا ھەيە،
لە بەرئەو ھەستى بە ديار دەخات بە ھۆى چلئىسى و بۆنکردنى نىچىرەكە يەوہ.
بينراوہ سەگ بە ھۆى ھەستى بۆنکردنەوہ ترشە ناوہ كييەكانى ئارەقى
شوينەوارى پيئەكانى ئەوہى بە دوايدا دەگەرئيت دەگەرئيت و بەو پەرى
وردىيەوہ شيدەكاتەوہ.

پيئەمبەر (ﷺ) ھەيە بۆئەوہى كاتىك سەگ دەمى لە دەفرىك
و ھەردەدات ھەوت جاران بە ئاو بشۆرئيت و جارى ھەشتەميش بە خۆل بىت،
چونكە سەگ لە خۆگريكى گەورەى فابىرۆس و مشەخۆرەكانە. ئەو
زىندەوہرە وردانەش لە ليكەكەيدان (وہك مەيمونەكان)، پيسوچەپەلى و
مىكرۆبى نۆزى پيئەدەلكيت و دەگەرئيت چونكە مردوو و پيسى دەخوات،
باسكردنى خۆل و گلش لەلايەن پيئەمبەرەى خوداوہ (ﷺ) بە مەبەستى
پاكزكردنەوہ (تەقىم) يە.

سەگ شەويلگەى دريژ و كەلبەي تيزى ھەيە بۆ پەرتكردنى گوشت و ٤٢
دەدانيشى ھەيە. لەشى بە ھيزە و پيئەكانى دريژن و ئامادەى پويشتنى
خيئان. ئەم ئاژەلە ھەستى بۆنکردنى بە ھيزە، ھەريۆيە بە كاردەھيئريت بۆ
پاو و ئاشكرەكردن و دۆزىنەوہى ماددە ھۆشبەرەكان. گوشەى بينىنى
تەسكە بە جۆريك كە دەتوانيت لەدوورەوہ ببينيت، ناتوانيت پەنگەكان
لەيەكتر جيابكاتەوہ چونكە پەنگ كويى ھەيە. ھەستى بيسى لای سەگ
دەگاتە لەرەلەرى ٧٠ ھەزار بۆ ١٠٠ ھەزار (مروۋ لەرەلەرى نىوان ٢٠ تا
٢٠ ھەزار ھيئەت دەبيستيت). خەلك سەگ بۆ پاس كردنى مال و
مەرومالاتيان لە دز و گورگ پادەگرن.

پئویسته سه رنجی نه و خاله بدهین که ته نها پاری سه گی پاهینراو
 حه لاله. ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ
 الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ
 عَلَيْهِ وَانْقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ العانده / ۴. واته: پرسپارتان لیده که ن
 چی حه لاله بویان؟ پییان بلئ: هه رچی خوراکي چاک و پا که بۆتان حه لاله،
 نه وهش که بالنده و تانجی شکاری بۆتان پراوده که ن و فیرتان کردوون، ده
 بخۆن له وهی که بۆتان ده گرن و ناوی خوی لی بینن کاتیک که به ره لای
 ده که ن، و کاتیک که لی ده خۆن، هه ره خوایش بترسن و پاریزکارین (نه ی
 پراوچییه کان)، به راستی خوا به خیرایی لیپرسینه وه نه نجام ده دات.

(۲۴) ھەنگ (النحل - Bees)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ اللَّبَالِ يَوْمًا
وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا
يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَنُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ

يَتَذَكَّرُونَ ﴿النحل/ ٦٨-٦٩. واتە: پەرەردگاری تۆ (ئەو مڕۆف) نیکا و
ئیلھامی کردووە بۆ ھەنگ کە جیگا بۆ خۆی لە کون و کەلتینی جیاکاندا
سازیکات، ھەرەھا لە کە لە بەری درەختەکان و لەو شوینانەش کە مڕۆف
بۆی نامادە دەکات... پاشان (فیژمان کردووە کە) لە ھەموو بەروبوم و
(شیلە ی گولان و شستی بەسوود) بخوات، پێمان راگەیانندووە، ئەو
نەخشانە ی کە پەرەردگارت بۆی کێشاوی بە ملکە چیبیووە ئەنجامی بدە،
جا لە ناو سکی ئەو ھەنگانەو شلە یەکی پەنگ جیاواز دیتە دەرەو کە
شیفایە بۆ (زۆر نەخۆشی) خەلکی. بەپاستی ئا لە مەشدا بەلگە و نیشانە ی
بە ھێز ھە یە بۆ کەسانێک کە بیربکەنەو.

بروانە ئایەتە کە کە لە بارە ی شوینگە ی ھەنگەو دەدویت: شاخ و
درەخت و ئەو جیگایانە ی مڕۆف خۆی بۆی سازدەکات... پاشان دەفەر مویت
(ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ)، ھەنگ ئەو سیفەتە ی لە سەر جەم مێرووەکانی تر
جیاوازە بەو ی لە ھەموو بەروبومەکان دەخوات (ترش و شیرین) نەک
تەنھا یە ک جۆر بەروبوم. ھەموو ئەو شە ی بۆ بەرھە مھینانی ھەنگویتی
شیرینە.

(فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ) گوتارە کە لیژەدا ئاراستە ی مێیەکانە ئەویش

ههنگه ئیشکەرەکانن به و سیفه تە ی ئهوان گولاو کۆده که نه وه و ههنگوین دروستده که ن.

سه لمینراوه که پښگایه کی دیاریکراو ههیه سه رجه م ئیشکەرەکانی پیدای ده پۆن، ئه ویش ئه وهیه که پیدده گوتریت (سُبُل رِبَك). ته نانه ت سه مایه کی تایبه تی ههنگه کان ههیه بۆ لیک تیکه یشتنیان (جا له باره ی بوونی شوینی گونجاو بیت یان بوونی نه گهری مه ترسی).

(ئایا ده زانیت یه ک کیلوگرام ههنگوین پتویستی به ههول و کۆششی ۱۵هه زار کاتژمیری کاری یه کبینه ی ههنگ ههیه (واته سالیك و پینج مانگ)؟ بۆئه وهش دووری ۲۲۵ کیلومه تر ده بریت له و نه خشه یه ی خوا بۆی کیشاوه، به لام ئه م کۆششه کۆمه لگای ههنگ به هاوکاری و به بی ماندوبوون پیکه وه پتی هه لده ستن. بۆیه خوای گه وره وشه ی (ذُلَّال) به کار دینیت،

واته فه رمانپیکراو و پامکراوه بۆ ئه م مروقه ی پیزمان لیگرتووه، تۆیش (ئه ی ههنگ!) شه رابیکی پهنگ و جۆر جیاوازی بۆ دروستبکه.

ههنگ ۷۰۰ په گه زی ههیه که ۲۰ هه زار جۆر ده گریته وه.

دریژی گه وره ترین جۆری ههنگ ۴ سانتیمه تره و بچوکتزینیشیان ۲ ملی مه تره، تیکرای دریژی ههنگی به ره مهیئنی ههنگوین ۲ سانتیمه تره.

ههنگ میروویه کی بالداره و له کۆمه ل و پوره دا ده ژێ و ته نیا دایکیکی ههیه ئه ویش شاژنه که دوو سال یان سی سال ده مینیته وه و هه زاران هیلکه (گه را) له نیو خانه مۆمیه کاندای داده نیت که ئیشکەرەکان

دروستىدەكەن. ژمارەيەكى كەم نېرە ھەن كە شازن بەر لە دانانى ھېلكە دەپييتيئيت و پاشان دەمرېت.

لە گەراكانەوہ كرمۆكەي بچوك دەردەچن و ھەنگە ئيشكەرەكان چاوديرييان دەكەن و خۆراكيان پېدەدەن تا گەرە دەبن. ھەنگ چزوى ھەيە كە بۆ بەرگريگردن لە خانەكەي (پورەكەي) بەكاريدتيئيت. ئەندامى پېوہدان لە چزوو و دەردراويك پيكديت كە لە كۆتايى سكى ھەنگەكەدايە و لەكاتى ھيرشكردن بۆ سەر ھەر بوونەوہريكى ھيرش بۆكراودا پېوہدەدات و ژاريكيشى لەگەلدايە كە پزئينيكي تايبەت دەريدەدات. ئەم زىندەوہرە دەتوانيت تيشكى سەرۋوہنەوشەيى ببيئيت كە مەؤف تواناي ببيئى نيبە.

ھەنگوين زۆر جۆرى ھەيە و بەپيى ئەو ناوچەيەي لىي كۆدەكريتەوہ و وەرزي كۆكردنەوہكە دەگۆرپيت، باشتري جۆرى ئەوہيە كە لە بەھاردا كۆدەكريتەوہ. ھەنگوين پيكديت لە ۲۰٪ ئاو و ۷۹،۵٪ كاربۆھيدرات و ۰،۰۴٪ فيتامين B2 و ۰،۴٪ ترشى ستريك و كاليسيۆم و مس.

سوودە تەندروستىيەكانى ھەنگوين ئيجگار زۆرن، كەميك لەوانە: چالاككارە، ئارەزووى خواردن زياد دەكات، چارەسەرە بۆ نەخۆشى جگەر و يارمەتى لابردن و نەھيشتنى ژار دەدات. ھەنگوين بۆ چارەسەرى سوتاوى و قلىشبردنەكان بەكارديت و نەرمكارى پيستە و لە قلىشان دەپاريئيت. ئەمانە و چەندىن و چەندىن سوودى تەندروستى تر.

بۆ زانىنى بەھا و سوودى گەرەي تەندروستى ھەنگوين ھيئدە بەسە كە خواي گەرە دەربارەي دەفەرمويت: ﴿فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ﴾.

(۲۵) میرووله (النمل - Ants)

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَأْكُلُهَا النَّمْلُ أَذْخُلُوا مَسَكِنَكُم لَّا يَحْطَمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾
 النمل/۱۸. واته: هه تا گه یشتنه دۆلی میرووله، میرووله میچکه یه ک (هاواری کرد و) وتی: نه های میرووله یینه بچنه مال و کون و که له به ره کانتانه وه نه وه کو سوله یمان و سهربازانی پیشیلتان بکن و هه سستان پینه کهن.
 نایه ته که ده فهرمویت میرووله له دۆله کانداه دژی، ده فهرمویت: میرووله که (النملة) (که ناماژیه بۆ زورینه ی په گه زی میرووله که مییه کانتن، نیشکرن و ده نکۆله کان کۆده که نه وه)، گوتویه تی: برۆنه ژورده وه بۆ شوین و مه نزلگه کانتان تا کو نه مرن به تیکشکان (واته نه شکین) له ژیر پیی سوله یمان پیغه مبه ر (سه لامی خوای لیبت) و سهربازه کانیدا. نه م گوتیه ی به نه ده به وه ده لیت و بیانوویان بۆ دینیتیه وه: ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ واته په عیه تیکی گوپرایه ل بۆ سه روک و حاکمه که ی.

پایه ک هه یه ده لیت ده سته واژه ی (لَا يَحْطَمَنَّكُمْ) لیترده دا به لگه یه له سه ر سروشتی جومگه یی له شی میرووله (Arthropods) که پیویستی به تیکشکان (تحطیم) هه یه، چونکه جه سته ی دهره کیی له ماده ده یه کی په قی وه ک شووشه پیکهاتووه که پییده لئین (کیتین - Chitin) ... نه م ماده ده یه له پیکهاتنیدا هاوشیوه ی ماده ده ی پیکهاته ی شاخی نازده لان و سم و

نېنۆكە. ھەروەھا ئاشكراكراوھ چاوى مېروولە سروشتىكى كرېستالىي ھەيە
 وەك شووشە بە ئاسانى ناشكىت، بەلكو پېويستى بە تېكشكاندن ھەيە.
 لە ھاويندا شەو و پوژ مېروولە كاردەكەن بۆ كۆكردنەوھى بەرھەم و
 دانەوێڵە و پېداويستى خۆيان و بۆ وەرزی زستان خەزنى دەكەن... ھىچكام
 لەو دەنكۆلە گەنم و جۆ و بەروبومانەى كۆيدەكەنەوھ لە لانهكەياندا گەشە
 ناكەن، چونكە دەنكۆلەكان دەكەن بە دوو لەتەوھ، ئەگەر وەھا نەكەن قەد
 و پەگى ئەو تۆو و دەنكۆلە گەورە دەبن و مال و لانهكەيان خاپور و ويران
 دەكەن.

ئەگەر مېروولە ھەستى بە شىداربوونى دەنكۆلە گەنمەكان كرد،

دەيانباتە دەرەوھ و لەبەر
 ھەتاودا ھەليان دەخات
 بۆئەوھى وشك بېنەوھ.
 مېروولە تاكە زىندەوھەرە
 بتوانىت لە كيشى خۆى
 زياتر ھەلبگرىت.

(۲۶) په پوو (الهدهد - Hoopoe)

خوای گه وره له سهر زمانې سوله یمان پیغه مبه ر (سه لامی خوای لیبیت) ده فـه رمویت: ﴿وَنَقَّذَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدَّهْدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ﴾ النمل/۲۰. واتـه: (سوله یمان) که وته به سه رکړدنه وهی ده سته و تا قمی بالنده کان و وتی: ئه وه بؤ من په پوو نابینم، یا خود لیـره نییه و خوای دزیوه ته وه ۱۹

په پوو گه پایه وه، خوای گه وره ده فـه رمویت: ﴿فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ نَحْطُ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بَنِي يَاقِينَ﴾ النمل/۲۲. واتـه:

(سوله یمان) زور چاوه پړی نه کړد،
(په پوو په یدابوو، په کسه ر هات و
نیشته وه و) وتی: ئه وهی من پیم
زانیوه تو پیت نه زانیوه، من له
(ولاتی) سه به ئه وه هه والیکې راست
و دروستم بؤ هیناویت !!

عبداللهی کوړی عه باس
گوتویه تی که (په پوو) له نیو زه ویدا
ده بینیت... له نایه ته که شدا
ده بینین په پووه که له شامه وه بؤ
یه من سه فـه ری کړدوه به نیو
بیابانی حجازدا تاده گاته به نداوی

مەئزەب لە ولاتى سەبەئدا. ئەم بالەندەىھە باشترین پېنمايکارە بۆ گەپان بەدوای ئاوى شیرین لە بیابان و زەویيە وشك و چۆلەکاندا.

(پەپوو) لە بالەندە ناسراوھەکانە بە جوانییەكەى، درێژى نزیكەى ۳۰ سانتیمەترە و دەنوكیشى ۵ سانتیمەتر. كلاًوێكى ھەيە لە سەرەوھ پەشە. پەنگى پەپوو قاوھییەكى سورباوھ و پەپى بالەكان ھیلداری سپى و پەشن، كلكى پەشە و تەختەكەى سپییە.

ئەم بالەندەىھە مێروو و كرمى زەوى دەخوات و لانەكەى لە جیگای جیاواز لە كەلێنى بەرد و قەدى درەختەكاندا بونیات دەنیت، بیناییەكى تیزى ھەيە

و خیرا دەفپیت... ناسراوھ بەوھى زۆرتر ترسنۆكە و ھەر كە ھەستى بە مەترسى كرد خۆى بە زەویدا دەكیشیت و وەك مردوو خۆى پێشان دەدات تاكو مەترسییەكە نامینیت.

Bo Sharas77

سەرچاوه كان

١. ته فسیری ئاسان، بورهان محمد أمين
٢. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، عبدالرحيم المارديني
٣. الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، محمد سامي محمد علي.
٤. حقائق العلم الحديث (١-١٠)، عبدالرحمن العصافي.
٥. الإعجاز العلمي في القرآن، السيد الجميلي.
٦. موسوعة الإعجاز القرآني في العلوم و الطب و الفلك، د.نادية طيارة.
٧. مجلة الإعجاز العلمي، عدد (٣، ٤)
٨. الحيوانات في القرآن الكريم،